

Τ. Ε. Ι. Π Ε Ι Ρ Α Ι Α
ΤΜΗΜΑ ΚΛΩΣΤΟΥΦΑΝΤΟΥΡΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΠΛΕΚΤΙΚΗΣ

ΤΙΤΛΟΣ :

«Η ΤΟΠΙΚΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΣΕ
ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΑΣ»

ΤΠΟ : ΕΙΡΗΝΗ Β. ΚΑΡΟΤΣΗ

Π Ε Ι Ρ Α Ι Α Σ 2011

Σελίδα 1

**ΤΙΤΛΟΣ : «Η ΤΟΠΙΚΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΣΕ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ»**

**Πτυχιακή εργασία που υποβλήθηκε στο Τ.Ε.Ι. Πειραιά για την
απόκτηση του πτυχίου της Ειρήνης Β. Καρότση**

**Εργασία που έλαβε μέρος στο Τμήμα Κλωστοϋφαντουργίας με
την επίβλεψη του καθηγητή Γεωργίου Πρινωτάκη**

**Τμήμα Κλωστοϋφαντουργίας
Τ.Ε.Ι. Πειραιά
Αιγάλεω**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εκπόνηση της εργασίας αυτής έχει σαν θέμα “Η τοπική ενδυμασία σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας” και εντάσσεται στα πλαίσια της πτυχιικής εργασίας του προγράμματος σπουδών του τμήματος κλωστοϋφαντουργίας του Τ.Ε.Ι. Πειραιά. Είναι μια προσπάθεια της σπουδάστριας Ειρήνης Καρότση να αναλύσει και να παρουσιάσει το πιο πάνω θέμα όπως θεώρησε αυτή πιο σωστά και όπως μπόρεσε σύμφωνα με το υλικό για μελέτη το οποίο μπόρεσε να συγκεντρώσει. Συγκεκριμένα, σκοπός της εργασίας είναι να περιγράψει τον τρόπο ένδυσης των γυναικών περισσότερο στον ευρύτερο Ελλαδικό χώρο.

Δυστυχώς ζούμε σε μια εποχή που η τίαγκοσμιοποίηση ισοπεδώνει ότι με αυτό γαλουχηθήκαμε, οι θρύλοι του παππού, τα κάλαντα, τα χελιδονίσματα, οι μαντινάδες, οι χοροί και οι σκοποί που μας συντρόφευαν, τα κεντήματα, οι ενδυμασίες και τα παιδικά παραδοσιακά παιχνίδια θεωρούνται παλιομοδίτικα και αναχρονιστικά. Η διάσωση και η καταγραφή του τρόπου ένδυσης των προγόνων μας, ενισχύει τη μνήμη μας και την εντοπιότητα μας ως κάτοικοι της χώρας μας.

Στην πτυχιική εργασία που ακολουθεί αναλύεται ένα αποσπασματικό μέρος από τις ενδυμασίες, προσπαθώντας να καλυφθούν αντιπροσωπευτικές περιοχές του Ελλαδικού χώρου που περιλάμβαναν και παράπλευρες περιοχές αλλάζοντας κάποια εξαρτήματα ή φορώντας τα με διαφορετικό τρόπο. Η επικοινωνία μεταξύ μικρών ή μεγάλων περιοχών, παρακείμενων χωρίων ή κοντινών νησιών επιτρέπει τη μεταφορά στοιχείων, ηθών και εθίμων μεταξύ των γενικά κλειστών κοινωνιών.

Ξεκινώντας το πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια ανασκόπηση στην εξέλιξη του ενδύματος. Οι τοιχογραφίες, τα αποτυπώματα, τα μικρά κομμάτια υφάσματος που έχουνε βρεθεί όπου οι ατμοσφαιρικές και περιβαλλοντικές συνθήκες το επέτρεπαν, οι περιηγητές, τα κείμενα και γενικά η ιστορία μας, μας βοήθησαν να έχουμε μία εικόνα η οποία ξεκινάει από το 1500 π.χ.. Στο αρχαιολογικό μουσείο Αθηνών φυλάσσεται το αρχαιότερο υφαντό που βρέθηκε στο Ελλαδικό χώρο και προέρχεται από το Λευκαντί της Εύβοιας (1000 π.χ.). Οι συνθήκες ευνόησαν έτσι ώστε να βρεθεί εκεί ένα πλήρες νεκρικό ένδυμα σε απλή ύφανση με μια πιο σύνθετη ζώνη.¹

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η περιοχή της Τανάγρας καλύπτοντας έτσι και μεγάλο μέρος της Βοιωτίας. Η ενδυμασία έχει στοιχεία από το φούντι της Μεσογείτισσας με

¹ Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας. Ενδυματολογικά /1 . Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000. Σελ. 17.

το χαρακτηριστικό πουκάμισο με το κέντημα στο κάτω μέρος και τα κεντημένα μανίκια του τζάκου. Παρόμοια ενδυμασία έχει και η Αργολιδοκορινθία με διαφορετικό όμως κεφαλόδεσμο και πιο σκούρες αποχρώσεις στο διάκοσμο.

Το τρίτο κεφάλαιο ασχολείται με την ενδυμασία των Σαρακατσάνων. Νομάδες, απλώθηκαν στη Θεσσαλία, στην Κεντρική Μακεδονία με την Κασσανδρινή φορεσιά, στην Αττική αλλά και στη Θράκη με την Πολιτική φορεσιά. Η ενδυμασία εξελίχθηκε με σημαντικές αλλαγές μετά το τέλος του Α΄ παγκοσμίου πολέμου ενώ ακόμη και το 1940 φοριόταν σαν επίσημο ένδυμα στους γάμους.

Το τέταρτο κεφάλαιο ασχολείται με τη Ημαθία (Ρουμλούκι) όπου έχουμε μια σχετικά λιτή αμφίεση συνδυάζοντας όμως αρμονικά την αρχαία Ελληνική παράδοση με τους θρύλους του Μέγα Αλέξανδρου με τις Βυζαντινές και Ελληνικές επιδράσεις. Έντονα θυμίζει αρχαίο πρότυπο ο κεφαλόδεσμος ενώ την απλότητα της φορεσιάς συμπληρώνουν περίτεχνα κοσμήματα.

Το πέμπτο κεφάλαιο ασχολείται με τη ενδυμασία του Πόντου. Η λιτότητα του σχήματος τόσο στις γυναικείες όσο στις ανδρικές φορεσιές καθώς και η ελάχιστη εμφάνιση διακόσμου, αναδεικνύει ένα λαό ο οποίος μέσα από αμέτρητες δυσκολίες κατόρθωσε να διατηρήσει τον εθνικό του χαρακτήρα.

Το έκτο κεφάλαιο ασχολείται με την ενδυμασία της Λέσβου. Εδώ βρίσκουμε πολλές ομοιότητες με την ενδυμασία του Αϊβαλιού (Κυδωνίες) οι περισσότεροι κάτοικοί του ήταν Λεσβιακής καταγωγής. Ο Γεώργιος Σάκαρης γράφει :

*“Το πρώτον αι γυναίκες εφορούν λευκά βρακία παρεμφερή προς τα Τούρκικα σαλβάρια”*²

Στην σημερινή εποχή ελάχιστες είναι οι γερόντισσες βρακούσες.

Το έβδομο κεφάλαιο περιλαμβάνει την ενδυμασία της Καλύμνου καλύπτοντας και τα νησιά Λέρο, Τήλο και Κω. Είναι μια καλαίσθητη φορεσιά, απλή βασισμένη επάνω σε βυζαντινά χνάρια. Χαρακτηριστικοί είναι οι τέσσερις αετοί στις άκρες του σταμπωτού μαντηλιού που καλύπτει το κεφάλι οι οποίοι συμβολίζουν την οικουμενικότητα της ορθοδοξίας.

Το όγδοο κεφάλαιο ασχολείται με τη φορεσιά του Καστελλόριζου. Είναι μια πολυσύνθετη φορεσιά με στοιχεία από τις Ελληνικές φορεσιές της Κατταδοκίας και του Ικονίου. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα πλουμιστά υφάσματα και τα σταμπωτά μαντήλια, χαρακτηριστικό μιας κοινωνίας με ανεπτυγμένο εμπόριο το οποίο επέτρεπε την παροχή πρώτων υλών από άλλες περιοχές.

Το ένατο κεφάλαιο περιλαμβάνει τη φορεσιά της Κρήτης. Χωρισμένη σε τρεις ενότητες ανάλογα με το εύρος της περιοχής που φοριόταν, Ανώγεια, Σφακιά και Κριτσάς και τις γύρω περιοχές τους όσον αφορά τη γυναικεία ενδυμασία. Όσον αφορά την ανδρική ενδυμασία υπάρχουν αρκετές διαφωνίες. Αρκετοί είναι οι υποστηρικτές ότι η φορεσιά έχει τεράστιες διαφορές από τη χρυσοποίκιλη που παρουσιάζεται ως επίσημη. Θέλουν η φορεσιά τους να είναι αυστηρή σε χρωματικούς συνδυασμούς κυρίως του μαύρου και του σκούρου μπλε, με σκουρόχρωμο και όχι χρυσό διάκοσμο. Αυτό άλλωστε μαρτυρούν και οι φωτογραφίες του περασμένου αιώνα.

Το δέκατο κεφάλαιο παρουσιάζει την ενδυμασία της Σαλαμίνας. Μια ιδιαίτερα αρχοντική στολή με εντυπωσιακό το κόσμημα του στήθους, ένα πλέγμα από χάνδρες και κοράλλια το «γιορντάνι». Είναι μια πολυτελής φορεσιά με την κοψιά της φούστας να χαρακτηρίζει τα νησιά του Αργοσαρωνικού.

Το ενδέκατο κεφάλαιο περιλαμβάνει τον επίλογο, όλα όσα συνοδεύουν τη νοοτροπία αυτών που δημιούργησαν τις ενδυμασίες αφού κάθε εξάρτημα είχε παράλληλους ρόλους καθώς και τον τρόπο σκέψης αυτών που ερεύνησαν τόσα χρόνια για να τις καταγράψουν.

² Γεώργιος Σάκαρης. Ιστορία των Κυδωνιών. Αθήνα 1920. Σελ. 239.
Σελίδα 5

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Οφείλω να ευχαριστήσω τους καθηγητές του τμήματος μου για την μετάδοση των γνώσεών τους που μου είναι απαραίτητες για την επαγγελματική μου κατάρτιση.

Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή δρ. Γεώργιο Πρινιωτάκη για την υπομονή και την καθοδήγησή του, που ήταν καθοριστικές για την ολοκλήρωση της εργασίας αυτής.

Τέλος απευθύνω τις πιο θερμές ευχαριστίες στην οικογένειά μου για την στήριξη που μου παρείχαν και ιδιαίτερα τα παιδιά μου για το χρόνο παιχνιδιού μαζί μου που τους στερήσα. Καθώς και τον οικογενειακό μας φίλο κων Κωνσταντίνο Παπαγιαννόπουλο για τη σειρά γραμματοσήμων που μου διέθεσε για να τη χρησιμοποιήσω στην εργασία μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΝΔΥΜΑ

1.1 : Εισαγωγή στο Ελληνικό ένδυμα	σελ. 9
1.2 : Η εξέλιξη της γυναικείας Ελληνικής φορεσιάς	σελ. 11
1.3 : Το γυναικείο κουστόύμι	σελ. 11
1.4 : Το ανδρικό κουστόύμι	σελ. 14

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΤΑΝΑΓΡΑΣ</u>	σελ. 18
--	---------

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ</u>	σελ. 23
--	---------

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ (ΡΟΥΜΛΟΥΚΙ)</u>	σελ. 29
---	---------

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ</u>	σελ. 36
--	---------

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ</u>	σελ. 41
--	---------

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 : Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΚΑΛΥΜΝΟΥ</u>	σελ. 47
--	---------

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 : Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟΥ</u>	σελ. 54
---	---------

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 : Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ</u>	σελ. 62
--	---------

9.1 : Κρήτη	σελ. 63
-------------	---------

9.2 : Σάρτζα ή Ανωγειανή	σελ. 64
--------------------------	---------

9.3 : Σφακιανή	σελ. 66
----------------	---------

9.4 : Κούδα ή Κριτσάς	σελ. 69
-----------------------	---------

9.5 : Ανδρική φορεσιά	σελ. 72
-----------------------	---------

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10 : Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ</u>	σελ. 76
--	---------

<u>ΕΠΙΛΟΓΟΣ</u>	σελ. 81
-----------------	---------

<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	σελ. 85
---------------------	---------

<u>ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ</u>	σελ. 87
--------------------	---------

<u>ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ</u>	σελ. 88
---------------------------	---------

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΝΔΥΜΑ

Η ιστορία της ενδυμασίας στον ιστορικό Ελληνικό χώρο αρχίζει για τους ενδυματολόγους γύρω στα 1500 π.χ.. Είναι οι φορεσιές του Αιγαιοπελαγίτικου πολιτισμού, που δίνουν μια χαρούμενη νότα στην παγκόσμια ιστορία του ενδύματος. Οι πηγές πληροφόρησης είναι μόνο εικαστικές, κατά συνέπεια τα συμπεράσματα είναι ανοικτά σε θεωρίες. Η άποψη που επικρατεί θέλει φούστες με πλατύ τον ποδόγυρο και στενή τη μέση, κορμί εφαρμοστό που αφήνει ακάλυπτο το στήθος. Τεράστια κροσσωτά σάλια, φορεμένα στους γοφούς, καρφώνονται στη μέση και στερεώνονται με μια πολύ σφικτή ζώνη. Τα μαλλιά κατσαρά, σε περίπλοκα χτενίσματα. Στολίδια εμφανίζονται παντού, στα χέρια και στα μπράτσα στο λαιμό και στα αυτιά. Το πρόσωπο έντονα φτιασιδωμένο. Παράλληλα με το ένδυμα – φούστα, απαντάμε και ένα ίσιο μακρύ φόρεμα, συνδυασμένο με τα ίδια εξαρτήματα του προηγούμενου συνόλου. Αποκαλυπτικά είναι τα ενδύματα στην Κρήτη, τη Σαντορίνη και τις Μυκήνες.

Τα αρχαϊκά ρούχα (600 – 480 π.χ. περίπου) στον ίδιο χώρο είναι τυλιχτά. Ένα τεμάχιο υφάσματος, ειδικά υφασμένο σε έναν όρθιο αργαλειό, τυλίγεται και στερεώνεται γύρω από το κορμί, έχοντας το στημόνι στο φάρδος του υφάσματος. Τα υφαντά στο υφάδι κεντήματα, οι ποικιλίες στην ύφανση, που τις συναντάμε συχνά στο ίδιο κομμάτι υφάσματος, είναι απεριόριστες. Το ένδυμα αυτό, “ο χιτώνας”, κατασκευάζεται από λινό, αλλά κυρίως από λεπτότατο μάλλινο ύφασμα και διευθετείται πάνω στο σώμα με φαντασία και φροντίδα σε μεγάλες οριζόντιες και λεπτές κατακόρυφες πτυχές. Πιο απλός είναι ο Δωρικός χιτώνας.³

Η κλασική περίοδος (5ος π.χ. αιώνας) δε φέρνει τίποτα καινούργιο στη βασική δομή των καθιερωμένων ρούχων. Στην Ελληνιστική περίοδο που ακολουθεί, το Ελληνικό ένδυμα έχει κατακτήσει τους γείτονες Ρωμαίους και έχει διαδοθεί σε όλη τη Μεσόγειο, κυρίως στην αστική τάξη.

Οι Ρωμαίοι καινοτομούν με την “τουνίκα”. Τοποθετούν δηλαδή ένα τεμάχιο υφάσματος με το στημόνι παράλληλα στο σώμα, και ανοίγουν μια σχισμή στο κέντρο του για να περνάει το κεφάλι. Το ύφασμα κρέμεται πια από τους ώμους. Εξακολουθεί να φαίνεται σε ένα τεμάχιο, σε αργαλειό με μορφή τελάρου. Η “τουνίκα” εξελίσσεται,

³ Υπουργείο πολιτισμού και επιστημών – Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Η ελληνική γυναικεία φορεσιά και το κόσμημα άλλοτε και τώρα. Αθήνα 1985.

υφαίνεται σε σχήμα σταυρού που όταν διπλωθεί στα δύο σχηματίζονται μανίκια. Πάνω από αυτήν φοριούνται μεγάλοι και μικροί μανδύες, όπως άλλωστε παλαιότερα από τους Έλληνες το “ιμάτιο” και η “χλαμύδα”, τώρα η “στόλα” και η “τόγκα”.

Στους πρώτους Χριστιανικούς χρόνους και με την εξάπλωση του στενού οριζώντιου αργαλειού, κάνει την εμφάνισή του ένα ένδυμα που συνθέτεται από περισσότερα από ένα τεμάχια υφάσματος, η “δαλματική”. Είναι μια στενή “ τουνίκα” με ραμμένα μανίκια και λότητες στις πλαϊνές ραφές, που δίνει τη δυνατότητα στο ένδυμα να εφαρμόζει κάπως στο κορμί, χωρίς να στενεύει στον ποδόγυρο. Το ένδυμα αυτό επέζησε στις τοπικές Ελληνικές φορεσιές ως εσωτερικό ένδυμα, το “πουκάμισο”. Από τη στιγμή που το τεμάχιο υφάσματος κόπηκε για να δημιουργηθεί ένα σύνθετο ραμμένο ένδυμα, άνοιξε ο δρόμος στην κοπτική και ραπτική τέχνη, που αργότερα έδωσε τη δυνατότητα στην ενδυμασία για σχήματα που πολλές φορές παράβλεπαν ότι είχαν για βάση το ανθρώπινο σώμα.

Σταθμός μεγάλος στην Ελληνική ενδυματολογική ιστορία το ανατολικό Ρωμαϊκό κράτος. Δημιουργείτε σταδιακά ένας νέος ιδιόρρυθμος πολιτισμός, ο Βυζαντινός. Τα ενδύματα τώρα, παρόλο που ως βάση έχουν τα Ρωμαϊκά, δανείζονται στοιχεία από τους πολιτισμούς της Ασίας και αποκτούν μία ιδιαιτερότητα που σημάδεψε την ενδυματολογία της Ανατολής. Στο Βυζαντινό ενδυματολογικό χωνευτήρι ανακατεύονται τύποι ρούχων από όπου ξεπηδούν ιδιόρρυθμες φορεσιές των λαών της Μεσογείου και της Βαλκανικής. Ήταν λοιπόν, οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες που ηθελημένα υιοθέτησαν στοιχεία από την Ανατολή, και μάλιστα την Περσία. Ο λαός ακολούθησε, δημιουργώντας ένα Βυζαντινό επαρχιακό στυλ, που έμελλε αργότερα να “κατακτήσει” τους Οθωμανούς κατακτητές που κατέστρεψαν την Κωνσταντινούπολη το 1453, αλλά και ταυτόχρονα νικήθηκαν από τον εκθαμβωτικό Βυζαντινό πολιτισμό. Όσο εξωτική και αν μοιάζει στο Δυτικοευρωπαϊκό η ενδυματολογική αυτή περίοδος, για τους Βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς αστικούς πληθυσμούς εξωτικά έμοιαζαν τα απόφια ενδύματα που έφερναν οι έμποροι από τα βάθη της Ασίας. Τέτοια κομμάτια έφταναν κάποτε στα Ευρωπαϊκά λιμάνια, υιοθετούνταν και άλλαζαν μορφή, για να επιστρέψουν στον τόπο καταγωγής τους, όπως στη Βαλκανική χερσόνησο. Η δυτική όμως φορεσιά άφησε έντονα σημάδια, εκτοπίζοντας τη Βυζαντινή κυριαρχία στις φορεσιές των αιγαιοπελαγίτικων νησιών και των παραλιακών πόλεων. Εκεί βασίλευσε το αναγεννησιακό σύνολο με το “φουστάνι”, για να ακολουθήσει μία μορφή αιγαιοπελαγίτικου “ροκοκό” και στη συνέχεια ο δρόμος της δυτικής μόδας, πιο γρήγορα από ότι σε άλλα μέρη της Ανατολικής Μεσογείου και της Βαλκανικής. Την εικόνα μας την δίνουν οι διάφοροι

περιηγητές του χώρου από τον 16ο έως και τον 19ο αιώνα. Απομεινάρια, κάτι σαν απολιθώματα δηλαδή, τα ενδυματολογικά σύνολα της Χίου, της Σίφνου και των Βόρειων Σποράδων καθώς και μερικών νησιών της Δωδεκανήσου.

Μεγάλος σταθμός στα νεότερα χρόνια ο ερχομός της πρώτης Βασίλισσας της Ελλάδας, της Αμαλίας το 1937. Έξυπνη γυναίκα, κατάλαβε πως έπρεπε να πλησιάσει ενδυματολογικά των παράξενα ντυμένο λαό της.⁴

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΟΡΕΣΙΑΣ

Κάθε Ελληνική παραδοσιακή φορεσιά είναι μέρος ενδυμάτων και εξαρτημάτων (αξεσουάρ), χαρακτηριστικά ομάδας ανθρώπων οι οποίοι ήταν εγκατεστημένοι σε συγκεκριμένες περιοχές της Ελλάδος. Το εθνικό κουστόμι έχει τις ίδιες λειτουργίες όπως κάποιου άλλου τύπου φορεσιά π.χ. να ντύσει και να ζεστάνει το σώμα αυτού που το φοράει, έχοντας την αίσθηση της άνεσης και της ευκολίας επιτρέποντας σε κάθε άνθρωπο να κατορθώσει την επιθυμητή εντύπωση ανάλογα με την εμφάνισή του. Για τους ανθρώπους οι οποίοι μένανε στο συντηρητικό και αυστηρό περιβάλλον ενός χωριού ή μιας μικρής πόλης ο χαρακτήρας του κουστουμιού επιτρέπει την αίσθηση της ευκολίας και παράλληλα ένα είδος αυτοπροβολής.

Το κουστόμι έχει τις ρίζες του στην παράδοση και είναι απόλυτα διαφορετικό από το ρούχο μόδας το οποίο συνεχώς επηρεάζεται από τις αλλαγές της. Ο συντηρητικός χαρακτήρας του κουστουμιού εμπλουτίζεται από χαρακτηριστικά σημάδια πολλά από τα οποία έχουνε "μαγικές" ιδιότητες τοποθετημένα σε συγκεκριμένα σημεία της ενδυμασίας π.χ. η ποδιά, η ζώνη και ο κεφαλόδεσμος. Με το πέρασμα του χρόνου τα ενδύματα κάθε χαρακτηριστικής παραδοσιακής ομάδας μετατρέπονται και εξελίσσονται, συχνά επηρεαζόμενα από τις πιο οικονομικά ισχυρές κάστες. Κυρίως μετά από την απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Τούρκους εμφανίζονται έντονα οι επιρροές από τη επικοινωνία με τις γείτονες χώρες αλλά και πιο μακρινούς λαούς.

ΤΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΚΟΥΣΤΟΥΜΙ

Το επίσημο παραδοσιακό γυναικείο ένδυμα φαίνεται να έχει δημιουργηθεί έτσι ώστε

⁴ Ioanna Papantoniou. Greek costumes. Peloponnesian Folklore Foundation. Nafplion 1991.

να εντυπωσιάσει παρά να αναδείξει την ομορφιά του σώματος. Αποτέλεσμα μια ποικιλίας επιρροών σε συνδυασμό με χαρακτηριστικά παρμένα από την Αρχαία Ελλάδα και την παράδοση του Βυζαντίου ήταν διάφορα στοιχεία τα οποία δημιούργησαν μια εκπληκτική ποικιλομορφία : σε κάθε περιοχή, πόλη ή χωριό υπάρχουν δύο με τρεις εκδοχές του ίδιου τοπικού κουστουμιού. Οι συνιστώσες των γυναικείων κουστουμιών μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο μεγάλες κατηγορίες : α) αυτές που προήλθαν από την τροποποίηση του Βυζαντινού φορέματος, καλούμενο δαλματικής και β) αυτές που προήλθαν από το ήδη αλλοιωμένο με Αναγεννησιακά στοιχεία Βυζαντινό φόρεμα.

Το εθνικό κουστόμι που φορούσε η Ελληνίδα γυναίκα άρχισε να χάνει τον αυστηρά τοπικό του χαρακτήρα μετά τις συνεχείς επεμβάσεις της μόδας η οποία προήλθε από την δυτική Ευρώπη. Αρχικά, αυτό είχε εισαχθεί από τις ξένες Βασίλισσες της Ελλάδας, την Αμαλία, την Σοφία και την Όλγα, και αργότερα διαδόθηκε μέσω των επαφών των μικρών πόλεων με την πρωτεύουσα και των χωριών με τις μικρές πόλεις.

Το βασικό κομμάτι στο γυναικείο κουστόμι είναι το πουκάμισο. Αυτό είναι ένα ένδυμα ποικίλου μήκους μ' ένα κάθετο κόψιμο στο λαιμό κατά κανόνα λευκό. Εμφανίζεται όμως και σ' άλλα χρώματα. Το εμπρός και το πίσω μέρος αποτελούνται από ένα κεντρικό μονό κομμάτι ύφασμα. Προκειμένου να προστεθεί το απαιτούμενο φάρδος για να επιτρέψει την ελευθερία των κινήσεων ραβόντουσαν δύο κομμάτια υφάσματος στις πλαϊνές ραφές κομμένα κατά στημόνι ή κατά υφάδι. Το πουκάμισο είχε συνήθως μανίκια.

Στα πιο παλιά χρόνια το γυναικείο κουστόμι δεν συνοδευόταν από εσωτερικά ρούχα και φοριόταν κατάσαρκα. Αργότερα όμως ένα γιλέκο φοριόταν κατά κανόνα κάτω από το κουστόμι και τα ξεχωριστά διακοσμητικά περιβραχιόνια γνωστά ως τσιρότια ή μπρουμάνικα τα οποία συνοδεύανε τα μετέπειτα ενδύματα ήταν τώρα πιασμένα στα μανίκια του γιλέκου. Ένα λιγότερο σύνηθες αντικείμενο ήταν ένα λευκό είδος παντελονιού με μήκος αντίστοιχο αυτό του πουκαμισού, το καλούμενο ποδανάρια. Αυτό το παντελόνι ήταν κεντημένο μόνο στο κομμάτι του το οποίο παρέμενε ορατό κάτω από το πουκάμισο.

Στα περισσότερα γυναικεία κουστόμια το ενδιάμεσο ένδυμα είναι ένα φόρεμα, με ή χωρίς κόψιμο στη μέση, με ή χωρίς μανίκια και με ποικίλο μήκος το οποίο ακολουθούσε το κουστόμι στο οποίο ανήκε. Το φόρεμα συνήθως έπαιρνε το όνομά του από το υλικό το οποίο ήταν κατασκευασμένο ή γενικά ονομαζόταν φουστάνι. Αν και η λέξη φουστάνι έχει επικρατήσει σαν συνώνυμο της λέξης φόρεμα, στην πραγματικότητα προερχόταν από την ονομασία ενός ειδικού βαμβακερού υφάσματος το οποίο παραγόταν στο Fustat της

Αιγύπτου. Άλλο ενδιαμέσο είναι η φούστα η οποία στην πραγματικότητα είναι ένα φουστάνι που έχει χάσει το επάνω μέρος του με το πέρασμα του χρόνου. Σε μερικές περιπτώσεις το ενδιαμέσο φόρεμα είναι ένα είδος φράκου γνωστό ως καφτάνι, αντερί, καβάδι κ.α. το οποίο είναι κοντότερο από το πουκάμισο με μανίκια και φτιαγμένο από ύφασμα εισαγωγής. Όταν το ενδιαμέσο φόρεμα ήταν ένα κοντό μανικωτό μπούστο ονομαζόταν τζάκος ή ζιπούνι.

Το εξωτερικό ένδυμα είναι ένα πανωφόρι, συνήθως χωρίς μανίκια και σε ορισμένες περιπτώσεις μανικωτό, γνωστό ως σιγκούνι, γιούρδα, φλοκάτα, πιρπιρί, τζουπές κ.α.. Αυτό το πανωφόρι φτιαχνόταν από χονδρή αδιάβροχη και ολόμαλλη τσόχα η οποία λεγόταν σαγιάκι. Αρκετά συχνά το πανωφόρι είναι φτιαγμένο από λευκό, μπλε, μαύρο ή πολύ σπάνια πράσινο βαμβακερό ύφασμα, έχει μανίκια και λέγεται σαγιάς.

Όλα τα παραπάνω ενδύματα αργότερα εμφανίζονται με την συνοδεία διαφόρων ημίπαλτων ή σακακιών συχνά επενδυμένα με γούνα. Μία ζώνη ή ένα υφασμάτινο ζωνάρι ή και τα δύο φοριούνται γύρω από τη μέση. Στο αγροτικό γυναικείο κουστούμι δεν εμφανίζεται η κάπα. Μόνο σε ορισμένα χωριά της Νότιας Ελλάδας οι γυναίκες φορούν κατά τη διάρκεια του χειμώνα ένα κομμάτι υφαντού μάλλινου ραμμένο κατά μήκος στις άκρες έτσι ώστε να δημιουργεί μία κουκούλα . Αυτό το ένδυμα ονομαζόταν κιλίμι.

Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του κουστουμιού φορεμένο από την αγρότισσα γυναίκα είναι η ποδιά. Αυτό το εξάρτημα παρέχει μία ικανοποιητική επιφάνεια για διακόσμηση, καθώς κάλυπτε την πιο σημαντική περιοχή του γυναικείου σώματος. Στα νεότερα χρόνια η ποδιά είχε μόνο μία τυπολατρική λειτουργία και πολλά τοπικά κουστούμια δεν την περιλαμβάνουν σαν αξεσουάρ. Μετά το πρώτο τέταρτο του 19ου αιώνα δύο τύποι ποδιών χρησιμοποιούνται : α) ποδιά εργασίας και β) εορταστική ποδιά.

Οι πλεκτές κάλτσες από μαλλί, βαμβάκι ή μετάξι που συνοδεύουν το κουστούμι είχαν ένα μήκος σε άμεση σχέση με αυτό του πουκαμισού. Σε πολλά χωριά οι γυναίκες δεν φοράνε κάλτσες οι παπούτσια κατά την διάρκεια του καλοκαιριού.

Σε κοινωνίες αγροτών ή βοσκών, η υπόδηση η οποία χρησιμοποιούσαν από άνδρες και γυναίκες ήταν ανόμοια και φτιαχνόταν από τους ίδιους. Στα αστικά κέντρα και στα νησιά συνήθιζαν να φορούν κεντημένες παντόφλες. Σπάνια συναντάμε μπότες οι οποίες φοριούνται από νησιώτες κατά την διάρκεια της εργασίας τους. Ένας χαρακτηριστικός τύπος υπόδησης χρησιμοποιούμενος από τις γυναίκες κυρίως για το σπίτι είναι τα τερλίκια. Αυτά περιτυλίζουν το πόδι και είναι ή πλεκτά ή τσόχινα ή από σαγιάκι. Δερμάτινα πασούμια ή ξύλινα παπούτσια φοριούνται πάνω από τα τερλίκια για εξωτερική χρήση.

Τα γυναικεία κουστούμια συνοδεύονταν από αφθονία ασημιού και άλλων

διακοσμητικών τα οποία κοσμούν με περίτεχνους συνδυασμούς το σώμα αλλά και το κεφάλι.

Οι πολλοί τύποι κεφαλόδεσμου είναι περίπλοκοι. Ειδικά, ο νυφικός κεφαλόδεσμος, ο οποίος τοποθετείτε στο κεφάλι της νύφης με αξιοσημείωτη επιδεξιότητα από γυναίκες εξειδικευμένες σε αυτή την εργασία.

Κατά την περίοδο του Τουρκικού ζυγού και για ένα αρκετό μεγάλο χρονικό διάστημα μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας το αντρικό και γυναικείο αστικό κουστόμι ήταν παρόμοιο με αυτό των Τούρκων, των Εβραίων και των Αρμενίων με εξαίρεση τον κεφαλόδεσμο. Μετά περίπου το 1835 το γυναικείο αστικό κουστόμι αλλάζει σαν φυσικό επακόλουθο του μοντέλου που καθιέρωσε η πρώτη βασίλισσα της Ελλάδας, έναν τύπο φολκλορικού αυλικού φορέματος γνωστό σαν Αμαλία. Το μοντέλο αυτό επηρέασε το γυναικείο αστικό κουστόμι όχι μόνο στην ελεύθερη πια Ελλάδα αλλά και σε όλη την έκταση της Βαλκανικής χερσονήσου έως και το Βελιγράδι.

Τα παραδοσιακά κουστόμια των Ελληνίδων έχουν έντονους χρωματικούς συνδυασμούς. Τα κομμάτια που αποτελούσαν τη στολή συχνά συνδυάζονταν με έναν ιδιαίτερο τρόπο και πλαισιωνόνταν από διακόσμηση έτσι ώστε να παρουσιάζουν μία πλούσια ποικιλομορφία. Στις μέρες μας, αυτά τα κουστόμια αρκετά απλοποιημένα και συχνά χωρίς να έχει εκτιμηθεί η πραγματική τους αξία, φοριούνται σε συγκεκριμένα μέρη και σε ειδικές περιπτώσεις.

ΤΟ ΑΝΔΡΙΚΟ ΚΟΥΣΤΟΥΜΙ

Η Ελληνική παραδοσιακή φορεσιά των ανδρών έχει σοβαρά χρώματα και απλή διακόσμηση, έτσι ώστε η βασική γραμμή του κουστουμιού να παραμένει πάντοτε ξεκάθαρη. Σε αυτόν τον τομέα διαφέρει από τη παραδοσιακή φορεσιά της Ελληνίδας, με τους έντονους χρωματικούς συνδυασμούς, την πολυτελή διακόσμηση και το μεγάλο αριθμό των εξαρτημάτων, οι οποία μπερδεύουν τη βασική γραμμή του φορέματος.

Τα εσώρουχα για όλα τα ανδρικά κουστόμια αποτελούνται από ένα γιλέκο και παντελόνι. Το πουκάμισο, παρόμοιο στην κοψιά με το γυναικείο αλλά πιο κοντό σε μήκος δεν λείπει ποτέ. Με μια προσεκτική παρατήρηση των κουστουμιών που φορούσαν οι άνδρες σε μεγάλες γεωγραφικές περιοχές αποκαλύπτει ότι ένα ειδικό μέρος του κουστουμιού είναι χαρακτηριστικά διαδεδομένο σε κάθε περιοχή. Στη Θράκη, για παράδειγμα, το κύριο χαρακτηριστικό είναι το πουτουρί, ένα είδος σκουρόχρωμου

μάλλινου παντελονιού. Στη Μακεδονία τα απαραίτητα συστατικά είναι το μαύρο μπενεβρέκι, πανωβράκι, ή σαλβάρι, άλλος τύπος μάλλινου παντελονιού και το πουκάμισο το οποίο φοριέται σαν βασικό ένδυμα. Οι Βλάχοι και οι Σαρακατσάνοι, οι Μακεδόνες από την περιοχή της Φλώρινας, οι Θεσσαλοί και οι Ηπειρώτες φορούν ένα είδος κοντού αμάνικου μάλλινου πανωφοριού ευρύτερα γνωστό ως ντουλαμάς. Σε διάφορες περιοχές της Πελοποννήσου αυτό το μέρος του ανδρικού κουστουμιού έχει την ίδια κοψιά όπως το πανωφόρι που φοριέται από τις γυναίκες και λέγεται γελέκι. Οι Βλάχοι και οι Σαρακατσάνοι φοράνε ένα πλισεδωτό ντουλαμά ο οποίος είναι επίσης γνωστός και ως φουστανέλα. Το πουκάμισο δεν είναι το βασικό κομμάτι του κουστουμιού τους το οποίο περιέχει συνήθως άσπρο ή μαύρο παντελόνι το πανωβράκι ή τσατσίρια. Άσπρο παντελόνι με το όνομα πανωβράκι, μπενεβρέκι, μπουραζάνα ή μπουντουρί, αποτελούν κομμάτι του ανδρικού κουστουμιού σε περιοχές όπου ομάδες νομάδων κατασκηνώνουν ή έχουν εγκατασταθεί.

Η φουστανέλα, ένα είδος πολύπτυχης λευκής φούστας φοριέται στην Πελοπόννησο, στην Αττική και γενικότερα στην κεντρική Ελλάδα καθώς και από τη φυλή των Σαρακατσάνων. Στην Ήπειρο αυτή η φούστα είναι γνωστή ως τόσκα. Αυτή κατασκευάζεται από πολλά τρίγωνα κομμάτια υλικού, τα οποία ράβονται μεταξύ τους και μετά στερεώνονται στη μέση. Πολλές από τις φουστανέλες αποτελούνται από δύο ξεχωριστά μέρη δεμένα μεταξύ τους στην ίδια πλευρά της μέσης. Το γεγονός ότι ο παλαιότερος τύπος αυτής της φούστας είχε ένα μπούστο, λιγότερες πιέτες και ένα μέτριο μέγεθος υποδεικνύει ότι η φουστανέλα μπορεί να ήταν μια εξέλιξη του πουκαμισού. Η φουστανέλα αρχικά είχε φορεθεί από τους αμαρτωλούς και τους κλέφτες, τους αντάρτες της Ελληνικής επανάστασης κατά των Τούρκων, και αργότερα καθιερώθηκε σαν το αυλικό φόρεμα από τον Όθωνα, τον πρώτο βασιλιά της Ελλάδας. Το πουκάμισο στα παλαιότερα χρόνια κάνει την εμφάνιση του σαν το κύριο ένδυμα για το αγροτικό ανδρικό κουστουμί των παραπάνω αναφερόμενων περιοχών. Αργότερα, στην καθημερινή χρήση αυτό έχει αντικατασταθεί από την ονομαζόμενη πουκαμίσα ή καναβίτσα, ένα τύπο κοντού φορέματος με μακρυά μανίκια, μοναδικό στο είδος του σε όλο τον κόσμο.

Η μεσαία τάξη Ελλήνων, ειδικά αυτών που ζούνε στα κέντρα των νησιών, φορούν κατά κανόνα, ένα μακρύ φόρεμα ονομαζόμενο αντερί, καβάδι ή καφτάνι, και πάνω από αυτό τον τζουμπέ, ένα μανικωτό σκουρόχρωμο πανωφόρι συχνά στολισμένο με γούνα. Ο ίδιος τύπος ένδυσης χρησιμοποιούταν από τους κλητικούς καθώς επίσης από τους Τούρκους, Εβραίους και Αρμένιους. Το μόνο διαφορετικό στοιχείο ήταν ο κεφαλόδεσμος ο

οποίος χρησιμοποιόταν ως ένα διακριτικό σημάδι της εθνικότητας και του κοινωνικού στάτους αυτού που το φορούσε. Από τα μέσα του 19ου αιώνα, όμως, πολλοί άνδρες υιοθέτησαν τη μόδα της δυτικής Ευρώπης, τα καλούμενα "Φράγκικα" ρούχα. Από την άλλη, το τυπικό ανδρικό ένδυμα στις παράλιες περιοχές και στα νησιά είναι ή βράκα, ένα είδος μεγάλου φαρδιού παντελονιού σε διάφορες εκδοχές μεταξύ των οποίων την Κρητική εκδοχή η οποία είναι η πιο διαδεδομένη σε κοπή και ραφή.

Όλα τα παραπάνω αναφερόμενα ενδύματα συνοδεύονται από διάφορα σακάκια και ζακέτες, φορεμένα το ένα επάνω από το άλλο, με τέτοιο τρόπο τα διακοσμημένα μέρη του ενός να μην καλύπτονται από το άλλο ένδυμα.

Μια ζώνη ή ένα φουλάρι ή και τα δύο φοριούνται γύρω από τη μέση. Μανικωτά πανωφόρια ή κάπες τα οποία έχουν συχνά κουκούλα, φοριούνται το χειμώνα πάνω από αλλά ενδύματα. Τα πανωφόρια και οι κάπες των χωρικών είναι συχνά φτιαγμένα από σαγιάκι, ένα αδιάβροχο παχύ μάλλινο υλικό. Όχι συχνά το ένδυμα αυτό έχει φλόκους, στριμμένα μάλλινα νήματα, από την εσωτερική πλευρά. Τα πανωφόρια που φορούσαν στα αστικά κέντρα και στα νησιά είναι φτιαγμένα από τσόχα και επενδύονται με το ίδιο ύφασμα σε διαφορετικό χρώμα ή με γούνα. Όλα αυτά τα πανωφόρια και οι κάπες είναι είτε άσπρες ή με σκούρες αποχρώσεις μπλέ, καφέ ή μαύρες. Πλεκτές κάλτσες και υφασμάτινες γκέτες έχουν ένα μήκος σχετιζόμενο με αυτό του εξωτερικού ενδύματος ή παντελονιού και ασφαλίζουν πίσω από το γόνατο με ένα είδος υφαντής μάλλινης καλτσοδέτας. Σε περιοχές αγροτών και βοσκών η υπόδηση είναι ανόμοια. Κατά κανόνα είναι πρόχειρα φτιαγμένα από τους ίδιους από χοιρινό ή μοσχαρίσιο δέρμα και στερεώνονται με μακριές δερμάτινες λωρίδες οι οποίες δένονται γύρω από τα πόδια και τους αστραγάλους. Αγοραστά παπούτσια κυρίως προσφέρονται σαν δώρα γάμου. Μετά το τέλος του 19ου αιώνα η ανδρική και η γυναικεία υπόδηση αλλάζει δραστικά. Στα αστικά κέντρα και στα νησιά ένα είδος σκαρπίνι, γνωστό ως κουντούρα, είναι ένας συνηθισμένος τύπος ανδρικής υπόδησης, συχνά φορεμένο σαν πασούμια με το πίσω μέρος αναδιπλωμένο. Τα κουστούμια φορεμένα από τους Θρακιώτες από το τέλος του 19ου αιώνα συνοδεύονται από αυτό τον τύπο των παπουτσιών. Διάφορα είδη από μπότες, γνωστά ως ποδίνες, τσαγκαροποδίνες ή στιβάλια, φοριούνται στην Κρήτη, στα Δωδεκάνησα και την Κύπρο. Κατά πάσα πιθανότητα αυτές αποτελούνται αρχικά από δύο διαφορετικά κομμάτια, όπως την υπόδηση που χρησιμοποιούσαν στη Λήμνο, η οποία αποτελούνταν από τα γουνουροτσάρουχα και ένα είδος δερμάτινων περικνημίδων, που ονομάζονταν ποδήματα. Όμως, τα πιο γνωστά παπούτσια στην Ελλάδα είναι τα τσαρούχια, ένα είδος παπουτσιού

με ανασηκωμένη μύτη και διακοσμημένη με μία φούντα.

Τα ποικίλα καλύμματα των κεφαλιών και οι κομμώσεις που παρουσιάζονται κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας έχουν το ρόλο της αναγνώρισης αυτουνού που τα χρησιμοποιούσε, από τους Τούρκους. Το φέσι, ένα καπέλο από μαλακή κόκκινη τσόχα, είναι το βασικό αντικείμενο από όλους τους τύπους των κεφαλόδεσμων. Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας, ο κεφαλόδεσμος απλοποιείται. Στην Πελοπόννησο οι άνδρες φοράνε ένα βαμβακερό σκουρόχρωμο μαντίλι το μπαρέζι, δεμένο γύρω από το κεφάλι απλοϊκά. Στις γιορτές μόνο φοράνε ένα μικρό καπέλο με μαύρη ή μπλε φούντα, που ονομάζεται χουλ. Στην κεντρική Ελλάδα οι άνδρες χρησιμοποιούν τα καλπάκι, ένα μικρό σκούφο από μαύρο σατέν ύφασμα για καθημερινή χρήση και ένα φουντωτό φέσι για τις επίσημες περιπτώσεις. Ένας είδος καπέλο από μαύρο βελούδο ή αστρακάν, επίσης γνωστό ως καλπάκι, φοριόταν κατά κανόνα στη Μακεδονία, στην Ήπειρο και στη Θράκη. Οι περισσότεροι από τους νησιώτες συνεχίζουν να φοράνε το φέσι. ακόμα και μετά την απελευθέρωση της Χώρας από τους Τούρκους. Εκείνοι που διέκοψαν αυτή την συνήθεια επειδή τους θύμιζε την περίοδο της σκλαβιάς, δένουν γύρω από το κεφάλι διάφορα είδη μαντηλιών φορεμένα με διάφορους τρόπους, όπως για παράδειγμα το Κρητικό σαρίκι. Βελούδινοι σκούφοι επίσης εμφανίζονται στα νησιά και πού αργότερα στην Πελοπόννησο όπου πολύ πιθανόν να έχουν σταλεί σαν δώρο από μερικούς μετανάστες στους συγγενείς τους.

Τα αντρικά κουστούμια συνοδεύονται από πολύ λίγα διακοσμητικά. Το πιο συνηθισμένο είναι ένα ασημένιο φυλακτό το ονομαζόμενο χαϊμαλί. Στη νότια Ελλάδα και στα νησιά οι άνδρες φοράνε μερικά διακοσμητικά με χάνδρες φτιαγμένα για αυτούς από τις γυναίκες τους.

Στην Ευρώπη ακολουθώντας την βιομηχανική επανάσταση και την τάση του να καταργηθεί ο ρόλος της ενδυμασίας ως ένδειξη της ταξικής διάκρισης υιοθετήθηκε ένα αυστηρό ύφος στην ανδρική ένδυση το οποίο αργότερα εγκαταλείφθηκε. Η Ελλάδα ακολούθησε αυτή την αλλαγή με αργούς ρυθμούς από τα μέσα του 10ου αιώνα και μετά. Μετά το τέλος του 1ου παγκοσμίου πολέμου ιδιαίτερα η μόδα της Δυτικής Ευρώπης και το στυλ της φόρμας εργασίας άσκησε μία δυνατή επιρροή στην ανδρική ενδυμασία.

ΤΑΝΑΓΡΑ

ΒΟΙΩΤΙΑ

ΤΑΝΑΓΡΑ

Η ενδυμασία της Τανάγρας φορέθηκε στην γύρω περιοχή της Βοιωτίας έχοντας παρεμφερή χαρακτηριστικά με την ενδυμασία της Αττικής. Η μορφή της όμως εμφανίζεται αυστηρή και λιτή.⁵

Η ενδυμασία αποτελείται από :

- 1) Το **πουκάμισο** (Εικόνες 1,2). Αυτό είναι αμάνικο, βαμβακερό με χαρακτηριστικό κέντημα ανάλογα την οικογενειακή κατάσταση της γυναίκας. Καθώς το κέντημα δεν του λείπει ποτέ ονομάζεται και **φούντι**, επηρεασμένο από τη φορεσιά της Αττικής. Το χρώμα του διάκοσμου είναι σκούρο. Μαύρο είναι επίσης και το χρώμα του κεντήματος του νυφικού φουντιού, ενώ στο πένθιμο πουκάμισο εμφανίζονται στο κέντημα το μαύρο χρώμα αλλά και γαλάζιο, πράσινο και κόκκινο σε σκούρες αποχρώσεις.
- 2) Ο **τζάκος** (Εικόνες 3,4). Είναι ένας μπούστος ο ρόλος του οποίου είναι να συγκρατεί τα μανίκια με το κέντημα, τα πανωμάνικα. Τα πανωμάνικα φτάνουν έως τον αγκώνα ενώ πάνω σ'αυτά ράβονται τα κατωμάνικα ή μουγκά τα οποία τελειώνουν στο ύψος του καρπού.⁶
- 3) Η **τραχηλιά**. Έχει κι αυτή ανάλογο κέντημα με το πουκάμισο. Έχει ένα κάθετο άνοιγμα για να εξυπηρετεί τον τζάκο.
- 4) Το **ζωνάρι**. Είναι φτιαγμένο από ριγυτό ύφασμα, συνήθως από μετάξι στις επίσημες εκδηλώσεις και μάλλινο για τις ανεπίσημες, τυλίγει τη μέση πάνω από τον τζάκο. Το ονόμαζαν και μπρέτα (σύμφωνα με την Αγγελική Χατζημιχάλη) ή μπρες (σύμφωνα με την Ιωάννα Παπαντωνίου).
- 5) Η **σιγκόνα** (Εικόνα 5). Αυτή ήταν το ολόμαλλο πανωφόρι από σαγιάκι και το χαρακτηριστικό της ήταν ο διάκοσμος ο οποίος αποτελείται από μαύρα μάλλινα στριφτά κορδόνια, τα

⁵ Αγγελική Χατζημιχάλη. Η ελληνική λαϊκή φορεσιά. Τόμος 1ος. Μουσείο Μπενάκη 1977. Σελ. 90 - 107

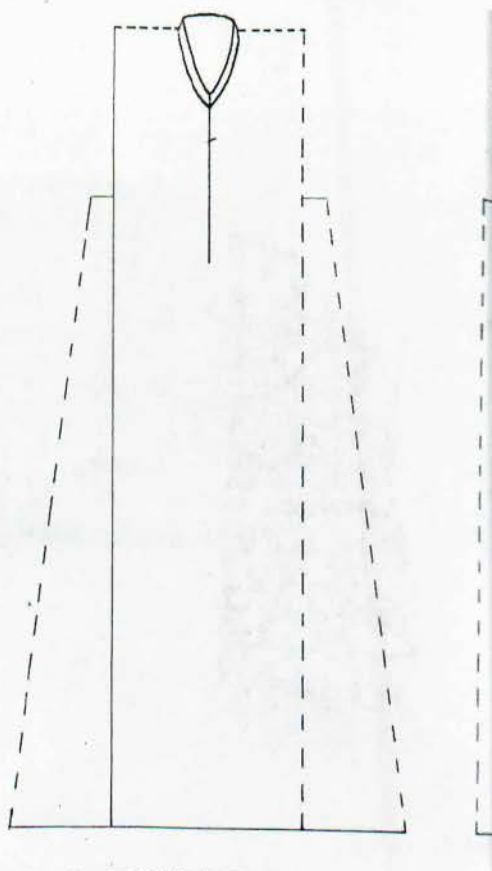
⁶ Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005. Σελ. 96 - 97

στρίμματα. Αυτά τα μάλλινα κορδόνια, τα ράβανε το ένα δίπλα στο άλλο, δημιουργώντας έτσι “ταινίες” μαλλιού συνήθως μαύρες στα τελειώματα του ρούχου.

- 6) Η **ποδιά** (Εικόνα 6). Δεν έχουμε αναφορές για την εμφάνισή της στα πολύ παλιά χρόνια. Χωρίς ιδιαίτερο διάκοσμο, εξελίσσεται από μάλλινη σε μεταξωτή.
- 7) Ο κεφαλόδεσμος. Αποτελείται από το **φεςάκι** στο οποίο ράβανε χρυσά νομίσματα, και φοριόταν με τέτοιο τρόπο ώστε αυτά να εμφανίζονται μόνο στις ανύπαντρες κοπέλες. Το φεςάκι καλυπτόταν από τη **μπόλια**, ένα μεταξωτό υφαντό μαντήλι σε παραλληλόγραμμο σχήμα.⁷

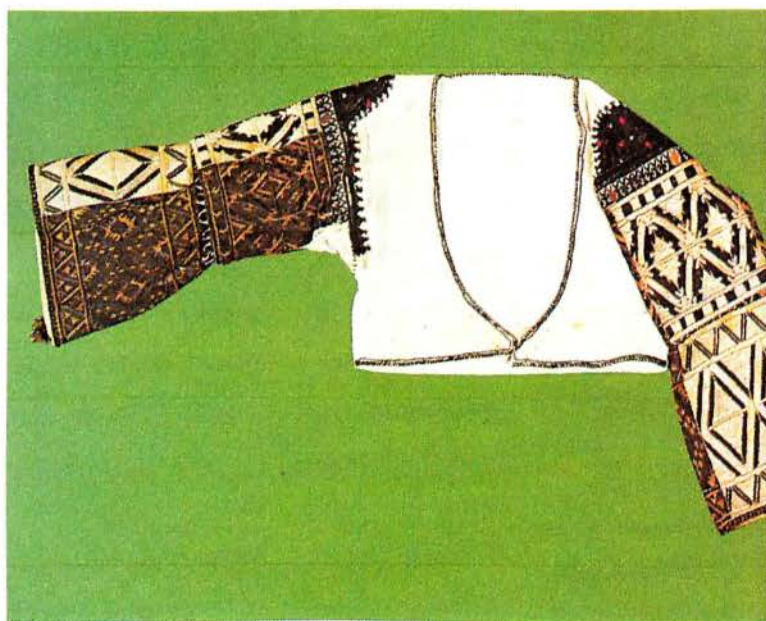

Εικόνα 1 : ΠΟΥΚΑΜΙΣΟ

Εικόνα 2 : ΠΟΥΚΑΜΙΣΟ

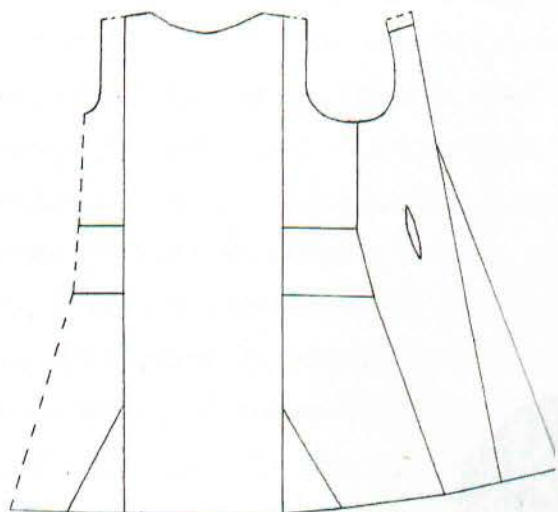
⁷ Ioanna Papantoniou. Greek costumes. Peloponnesian Folklore Foundation. Nafplion 1991. Σελ. 29

Εικόνα 3 : Τζάκος

Εικόνα 4 : Τζάκος

Εικόνα 5 : Σιγκόνα

Εικόνα 6 : Ποδιά

ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ

ΗΠΕΙΡΟΣ

ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ

Οι σαρακατσάνοι είναι νομάδες κτηνοτρόφοι με γνήσια Ελληνική καταγωγή. Διατηρούν πανάρχαια ήθη και έθιμα και ακολουθούν αυστηρά τις παραδόσεις σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής τους. Η παρατήρηση της φορεσιάς τους μας παραπέμπει σε Αρχαιοελληνικά στρατιωτικά γνωρίσματα. Η φουστανέλα, η οποία είναι η επίσημη φορεσιά τους είναι επέκταση, θα μπορούσε να πει κανείς, του Ελληνικού μανδύα. Όπως και οι κάλτσες που φορούν κάτω από αυτήν είναι η συνέχεια των αρχαίων περικνημίδων. Όλοι οι κλέφτες την περίοδο της επανάστασης είχαν μακρὰ μαλλιά ριγμένα στην πλάτη και φορούσαν ανοικτό το πουκάμισο ως ένδειξη αντρείας και ελεύθερου ατόμου. Μια λαϊκή θυμοσοφία λέει “εγώ δεν είμαι κουμπωμένος”⁸. Ακόμα, η νυφιάτικη φορεσιά ήταν ολοκόκκινη στα χρόνια της επανάστασης. Μετά την απελευθέρωση διατηρήθηκε μόνο η κόκκινη ποδιά.⁹

Τα μέρη της γυναικείας φορεσιάς αποτελείται από :

- 1) **Κατασάρκι** . Είναι η μάλλινη λευκή φανέλα από ένα είδος τσόχας, χτυπημένη στην νεροτριβή. Τα μανίκια στο κατασάρκι γίνονταν από διάφορα υφάσματα τα οποία έφταναν έως τον αγκώνα και ονομαζόντουσαν **μπρουμάνικα**. Η ένωση τους γινόταν με κόπιτσα από τον ώμο. Από τον αγκώνα έως και τον καρπό βάζανε τα **χειρότια** τα οποία ήταν πλεκτά.
- 2) Πουκάμισο (Εικόνα 1). Άσπρο και αυτό, βαμβακερό υφαντό, μακρύ έως τις γάμπες. Στον ποδόγυρο που δεν τον σκέπαζε η φούστα είχε δαντελωτά κεντήματα με τριγωνικά μοτίβα, τα **μέρτζα**. Κέντημα είχε και στο άνοιγμα του λαιμού.
- 3) Το **τσαμαντάνι**. Είναι ένα είδος γιλέκου που φοριέται πάνω από το πουκάμισο. Το πίσω μέρος μέχρι τις μασχάλες είναι υφαντό, μάλλινο, συνήθως βυσσινί σκούρο χτυπημένο στη νεροτριβή. Εμπρός έχει άνοιγμα που κουμπώνει με κόπιτσες. Ράβουν στριφτά κορδόνια στο μπροστινό μέρος, τα κασέλια και πλεξούδες, τα χαϊτάνια σχηματίζοντας σχέδια.

⁸ <http://sarakatsani-folk-museum.gr/index.php?page=3>

⁹ Αγγελική Χατζημιχάλη. Η ελληνική λαϊκή φορεσιά. Τόμος 1ος. Μουσείο Μπενάκη 1977. Σελ. 296 - 341

ΡΟΥΜΛΟΥΚΙ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΡΟΥΜΛΟΥΚΙ (ΗΜΑΘΙΑ)

Η περιοχή Ρουμλούκι αποτελείται από καμιά πενηνταριά χωριά μικρά και μεγάλα σκορπισμένα στον κάμπο της Θεσσαλονίκης. Κεφαλοχώρι ήταν ο Γιδάς, γνωστός στις μέρες μας ως Αλεξάνδρεια Ημαθίας.

Η ιδιόρρυθμη φορεσιά των γυναικών είναι γνωστή κυρίως για τον ιδιαίτερα πρωτότυπο κεφαλόδεσμο. Ο κεφαλόδεσμος γνωστός ως **κατσούλι** σκεπάζει τα αυτιά και τους κροτάφους και μοιάζει σαν μια περικεφαλαία. Αλλά στο Ρουμλούκι, που όλοι πιστεύουν πως κατάγονται από τον Μέγα Αλέξανδρο, η παράδοση που αιτιολογεί το σχήμα του κεφαλόδεσμου φαίνεται εντελώς δικαιολογημένη. Η Ρουμλουκιώτικη φορεσιά χαρακτηρίζεται από την απλότητα και την αυστηρότητα του γενικού χρωματισμού. Από τη φορεσιά λείπει το φόρτωμα με υφάσματα, που εμποδίζει να δείχνονται οι γραμμές του σώματος, πράγμα που χαρακτηρίζει τις περισσότερες Ελληνικές φορεσιές.¹⁴

Η φορεσιά αποτελείται από :

- 1) Τη χονδρή μάλλινη φανέλα, το **κατασάρκι ή καταστάρι**. Τη φανέλα τη φορούν κατάσαρκα. Είναι πλεκτό με τις καλτσοβελόνες ή συχνότερα υφαντό στον αργαλειό με μαλλοβάμβακο νήμα. Συχνά φορούν όμως και αγοραστές φανέλες με ραβδώσεις από διάφορα χρώματα, που για περισσότερο στολισμό τις αφήνουν να φαίνονται κάτω από τον αγκώνα του χεριού και στο στήθος.
- 2) Το χονδρό ή λεπτό βαμβακερό **πουκάμισο** (Εικόνα 5). Αυτό αποτελείται από τον κορμό, τα μανίκια και τα λαγκιόλια (λόξες), δύο ή τρία σε κάθε πλευρά για να φαρδαίνει το πουκάμισο. Το κεντρικό κομμάτι που έχει όλο το φάρδος του πανιού, είναι ο κορμός. Ο κορμός σχηματίζει το εμπρός ή αλλιώς μπροστάρι και το πίσω, τη ράχη χωρίς ραφή στους ώμους. Στο πάνω μέρος του κορμού γίνεται το άνοιγμα της τραχηλιάς, κάθετα και οριζόντια και κάθετα ράβονται τα μανίκια. Πολλές φορές όταν τα λαγκιόλια είναι κοντά μπαίνει σε κάθε ένα κάτω από τη μασχάλη από ένα τρίγωνο κομμάτι ύφασμα. Το νήμα και το ύφασμα είναι φτιαγμένο από τις ίδιες τις γυναίκες της περιοχής.
- 3) Την **τραχηλιά** (Εικόνα 4). Είναι ένα τετράγωνο ύφασμα με άνοιγμα

¹⁴ Αγγελική Χατζημιχάλη. Η ελληνική λαϊκή φορεσιά. Τόμος 2ος. Μουσείο Μπενάκη 1983. Σελ.208 - 247

στη μέση. Τη βάζουν στις γιορτινές μέρες γιατί τα πουκάμισα δεν τα κεντούν μπροστά στο στήθος. Τη φοράνε στο στέρνο και είναι κεντημένη ανάλογα την περίπτωση.

4) Το **αντερί** (Εικόνα 6), ένα φόρεμα με άνοιγμα μπροστά. Το χρώμα του είναι γαλάζιο, μαβί, κίτρινο ή μαύρο. Όταν το φορούν διακρίνεται μόνο στα δύο πλάγια κάτω από το σαγιά. Συνήθως εμφανίζεται χωρίς μανίκια. Το αντερί συνοδεύει τη νυφική μόνο φορεσιά. Φοριέται ανάμεσα από το πουκάμισο και το σαγιά. Όταν το φορούν διακρίνεται στα πλάγια κάτω από το σαγιά.

5) Το **σαγιά** (Εικόνα 7), το μακρύ επενδύτη ο οποίος είναι σημαντικό κομμάτι της φορεσιάς. Γίνεται από βαμβακερό ύφασμα σε άσπρο ή λουλακίσιο χρώμα. Είναι ανοικτός μπροστά σαν πανωφόρι με μανίκια που φτάνουν ως τον αγκώνα. Από τη μέση και κάτω ο σαγιάς έχει τρεις λόξες. Μπαίνει πάντα πάνω από το πουκάμισο. Το πάνω μέρος του σαγιά εφαρμόζει καλά στον κορμό και έχει μπροστά ημικυκλικό άνοιγμα για να φαίνεται η τραχηλιά. Στη δεξιά μεριά κάτω από τη μέση υπάρχει μεγάλη τσέπη γνωστή ως μπουζουνάρα και χρησιμεύει πάνω από όλα για να βάζουν το απαραίτητο ασημομάχαιρο.

6) Τη **φούτα**. Έτσι λέγεται η γνωστή ποδιά που δε λείπει από καθημερινές και γιορτές εκτός από την ημέρα του γάμου της κοπέλας. Μ' ένα ολόμαλλο γαλάζιο σκούρο ζουνάρι (Εικόνα 2) σφίγγουν το σαγιά στη μέση, τακτοποιώντας τις ποδιές τους. Τις ποδιές τις αναποδογυρίζουν, τις ανασκουμπώνουν στη μέση και τις στηρίζουν πίσω από το ζωνάρι έτσι που να σχηματίζουν δύο τρίγωνα κεντημένα.

7) Αφού βάλουν τη ζώνη και την ποδιά φοράνε το **κοντόσι**, το κοντογέλεκο με τα μανίκια. Το κοντόσι (Εικόνα 1,8) σκεπάζει όλο το πανωκόρμι του σαγιά και φτάνει ακριβώς ως το ζωνάρι. Το ύφασμά του είναι υφαντό στον αργαλειό μάλλινο ή τσόχα αγοραστή για τις επίσημες εκδηλώσεις.

Το χειμωνιάτικο καθημερινό κοντόσι είναι εσωτερικά ντυμένο με τομάρι από πρόβατο. Τα πιο περιποιημένα έχουν μακρυά γούνα που φαίνεται λίγο στις άκρες.

8) Τα **μπρουμάνικα** είναι πρόσθετα μανίκια τα οποία τα φοράνε κάτω

από τα μανίκια του κοντοσιού και είναι πολύ εφαρμοστά. Αυτά φτάνουν ως τον αγκώνα.

9) Κατά τη διάρκεια του χειμώνα φοράνε ένα **κοντογούνι** σε γαλάζιο σκούρο χρώμα. Το ύφασμά του είναι αγοραστό και συνήθως δεν έχει μανίκια.

10) Ο χαρακτηριστικός κεφαλόδεσμος της Ρουμλουκιώτισσας το γνωστό **κατσούλι** αποτελείται από δύο άσπρα μαντίλια, το **νταρτμά** και το **τσεμπέρι** και από το εξωτερικό μαύρο μαντίλι, το **μαφέσι**. Ο νυφικός κεφαλόδεσμος είναι γνωστός ως το **κατσούλι με τις φούντες** (Εικόνα 3). Έχει ωοειδές σχήμα το οποίο δημιουργείται με τη βοήθεια μιας χλωρής βέργας. Στερεώνεται στα μαλλιά στο πάνω μέρος του κεφαλιού. Ο κεφαλόδεσμος είναι προσεκτικά τοποθετημένος πάνω σε αυτή τη βάση με πολλά άσπρα και μαύρα μαντήλια, ένα ζευγάρι από φούντες και διάφορα διακοσμητικά.^{15 16 17}

¹⁵ Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας. Ενδυματολογικά /1 . Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000. Σελ. 180 – 181.

¹⁶ Ioanna Papantoniou. Greek costumes. Peloponnesian Folklore Foundation. Nafplion 1991. Σελ. 20.

¹⁷ Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005. Σελ. 180 – 183.

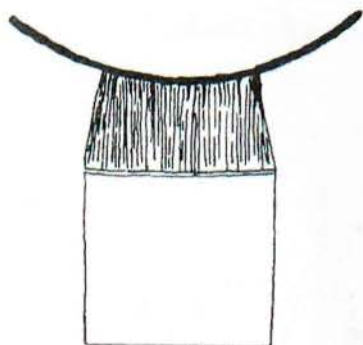
1. Εικόνα: Κοντόσι

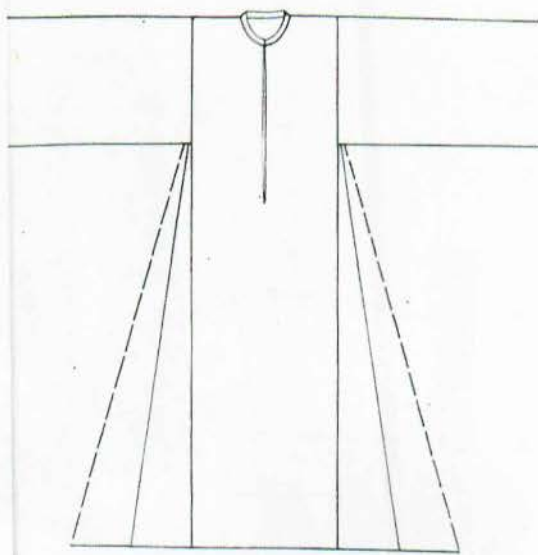
Εικόνα 2 : Νυφικό ζουνάρι

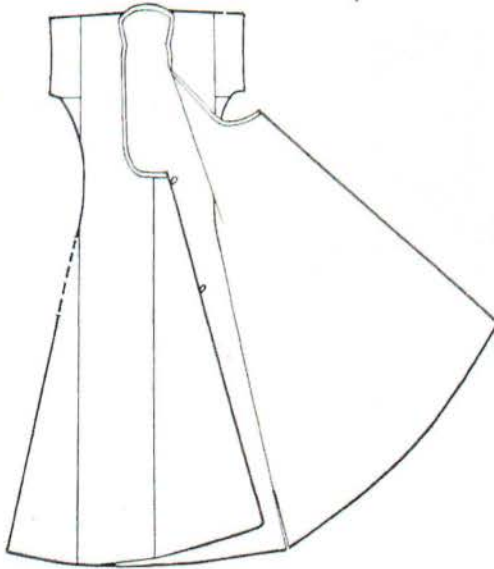
Εικόνα 3 : ΝΥΦΙΚΟΣ ΚΕΦΑΛΟΛΕΣΜΟΣ

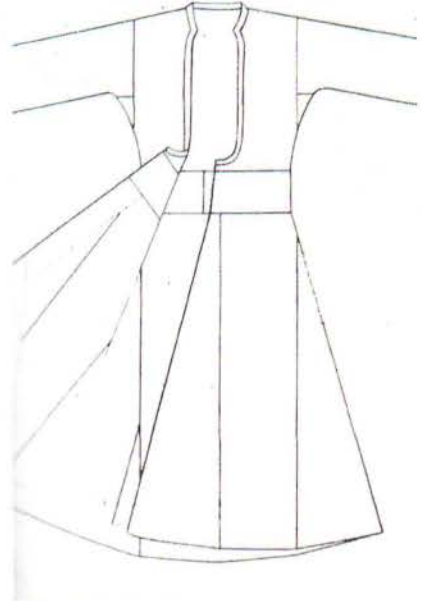
Εικόνα 4 : Τραχηλιά

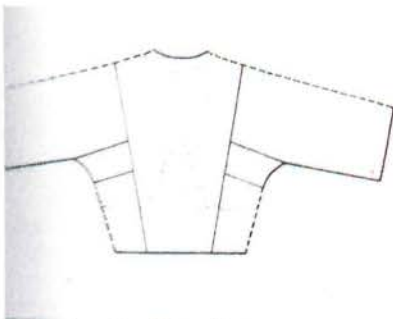
Εικόνα 5 : Πονκάμισο

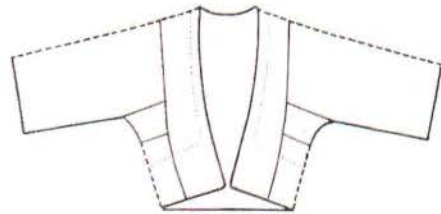
. Εικόνα 6 : Αντερί

. Εικόνα 7 : Σαγιάς

. Εικόνα 8 : Κοντόσι

ΠΟΝΤΟΣ

ΠΟΝΤΟΣ

Από το 1995, η προεδρική φρουρά ως ελάχιστο φόρο τιμής προς τον Ελληνισμό του Πόντου συμπεριέλαβε επίσημα στον κατάλογο των στολών των ευζώνων εφέδρων και τη στολή του Πόντιου μαχητή, γνωστή από τους ιστορικούς αγώνες των Ελλήνων του Πόντου. Η ποντιακή φορεσιά συνδέθηκε τόσο με τη ζωή των Ελλήνων του Πόντου ώστε ακόμη και σήμερα θεωρείται αναπόσπαστο στοιχείο της ποντιακής φυσιογνωμίας. Οι κάτοικοι του Πόντου την τίμησαν όχι μόνο στα πεδία των μαχών αλλά και στις δραστηριότητες της καθημερινής ζωής σε περίοδο ειρήνης. Η παραδοσιακή φορεσιά του Πόντου παρουσιάζει ποικιλία μορφών. Η γεωφυσική ποικιλία της περιοχής και οι αντίστοιχες διαφοροποιήσεις στις ασχολίες και τον τρόπο ζωής των Ελλήνων εκφράζονται και στις παραλλαγές της αμφιέσής τους, αγροτικής και αστικής.

Ο τύπος της φορεσιάς είναι παλαιός, πολύ κοντινός στα ενδυματολογικά χαρακτηριστικά της βυζαντινής εποχής. Τα υφάσματα ήταν αγοραστά, άλλα φερμένα από μακρινά κέντρα παραγωγής από ανατολή και δύση και άλλα φτιαγμένα από ειδικούς τεχνίτες της ίδιας της πόλης.¹⁸

Η φορεσιά αποτελείται από :

- 1) **Πουκάμισο** : Μεταξωτό ή βαμβακερό κοντό σε μήκος. Τα τελειώματά του ήταν διακοσμημένα με μπιμπίλες (δαντέλα φτιαγμένη με τη βελόνα ή το βελονάκι).
- 2) **Σπαρέλιν ή σπαρέριν**. Είναι μία τραχηλιά που φοριέται έτσι ώστε να καλύπτει το στέρνο και το στήθος πάνω από τη ζουπούνα. Αυτό ήταν απαραίτητο συμπλήρωμα της επίσημης αμφιέσης των ηληκιωμένων γυναικών.
- 3) **Σαλβάρι** : Μία πολύ φαρδιά βράκα
- 4) **Ζουπούνα** (Εικόνα 1): Είναι ένας μακρύς χειριδωτός επενδύτης που θυμίζει έντονα το κόψιμο της βυζαντινής δαλματικής. Είναι τύπος καβαδιού με μακριά μανίκια και κατακόρυφο άνοιγμα εμπρός. Ανάλογα την περιοχή που φορέθηκε είναι πιο στενή και πιο κοντή.
- 5) **Ζωνάρι** : Είναι ένα αυτοτελές παραλληλόγραμμο

¹⁸ Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005. Σελ. 212- 213.

ύφασμα που διπλωνόταν τριγωνικά. Το κατασκευάζανε από πικνοϋφασμένο μάλλινο ή μεταξωτό πανί.

- 6) Στο πάνω μέρος του κορμιού φοριέται κοντή ζακέτα από βελούδο στολισμένη με χρυσή ή ασημένια διακόσμηση, το **χρυσόν κατιφέ**.
- 7) **Τεπελίκιν ή τάπλα ή τεπές** (Εικόνα 2). Μικρό κάλυμμα της κεφαλής με χρυσοκεντήματα και στολισμένο με φλουριά.¹⁹

¹⁹ <http://www.digenis-rodos.comyr.com>

Εικόνα 1: Ζουπούνα

Τεπές με φλουριά

Εικόνα 2: Τεπές με φλουριά

.Εικόνα 3

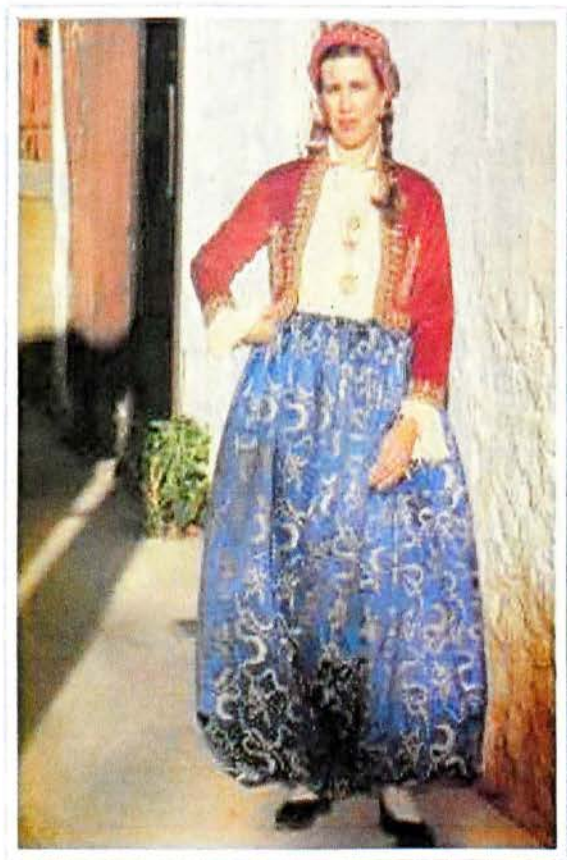

.Εικόνα 4

ΛΕΣΒΟΣ

5. Βρακούσα Αγίας Παρασκευής.
"Vrakousa" from Aghia Paraskevi.

ΛΕΣΒΟΣ

Στη Λέσβο διακρίνουμε κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα δύο κυρίως τύπους φορεσιάς. Ο παλαιότερος με καθοριστικό ένδυμα το φουστάνι και ο νεώτερος με το σαλβάρι το οποίο επικράτησε. Θα παρουσιάσουμε τη φορεσιά με το σαλβάρι ως τη νεότερη λαϊκή φορεσιά της Λέσβου. Το σαλβάρι υπήρξε το καθημερινό και γιορτινό ένδυμα του αγροτικού πληθυσμού, ιδιαίτερα των ελαιοπαραγωγικών διαμερισμάτων του νησιού, ένδυμα πρακτικό που διευκόλυνε τη γυναίκα στο μάζεμα της ελιάς και γενικά στις υπαίθριες ασχολίες της. Το λεσβιακό σαλβάρι παρουσιάζει κατά τόπους διαφορές στη φόρμα και στη χρωματική σύνθεση του υφαντού. Αυτά τα δύο έδιναν και το στίγμα της περιοχής απ' όπου προερχόταν η βρακούσα.

Η ενδυμασία αποτελείται από :

- 1) Το **σαλβάρι** : Ονομάζεται και βράκα ή βρακί και η γυναίκα που το φορεί βρακούσα. Φοριόταν παράλληλα με πολλά εσωτερικά βρακιά, που αύξαναν τον όγκο του και έδιναν στη βρακούσα μια πληθωρική θηλυκότητα. Γίνεται από βαμβακερό ύφασμα σε κοκκινοκίτρινο, μπλε, πράσινο χρώμα σε καρρώ ή ριγωτά σχήματα. Τα ζηηρά χρώματα ήταν για τις νέες τα λιγότερο φανταχτερά για τη γυναίκα που φαμίλιωνε και τα μοβιά ή τα καφετιά για τις γερόντισσες. Εμφανίζεται με κάποιες διαφορές στην εξωτερική φόρμα. Αυτές οι διαφορές προσδίδουν κάποια ιδιαιτερότητα και αποτελούσαν το δείκτη της περιοχής που φοριόταν. Έχουμε 2 είδη σαλβαριού. Το ίσιο και το σκαλωτό.

1. Το **ίσιο** (Εικόνα 1 και 2). Σ' αυτό η βράκα κατεβαίνει ίσια ως κάτω στους αστραγάλους και έχει στα πλάγια δύο ανοίγματα για το πέρασμα των ποδιών. Το μεσαίο τμήμα της ελεύθερο σχηματίζει τη σέλα. Για να γίνει το σαλβάρι χρησιμοποιούσαν επτά ή οχτώ φύλλα υφάσματος (υφαντό του

σπιπιού) πλάτους 0,50 – 0,55 m

2. Το **σκαλωτό** (Εικόνα 3 και 4). Εδώ η βράκα έχει πιο μακριά τα δύο πλαϊνά της τμήματα, τα οποία σχηματίζουν τα σκέλη της, τα "καλαμοβράκια" ή "κλαπάτσες" και το μεσαίο τη σέλα της. Τα καλαμοβράκια δένονται κάτω από το γόνατο και έτσι η βράκα πέφτει αναδιπλωμένη και φουντωτή ως κάτω. Το πλάτος της μοιράζεται στα τρία, στα δύο ακριανά τμήματα που είναι 0,20 ως 0,30 m πιο μακριά από το μεσαίο που γυρίζει μονοκόμματο πίσω χωρίς ραφή.
- 2) Το **πουκάμισο** (Εικόνα 5) : Ονομαζόταν και ρούσικο. Αυτό ήταν άσπρο ή χρωματιστό, μεταξωτό ή βαμβακερό (όλα από τον αργαλειό το σπιπιού). Τα τελειώματα στο άνοιγμα της λαιμόκοψης και τις μανσέτες είναι από βελονίσια δαντέλα. Χαρακτηριστικό του είναι το όρθιο μικρό γιακαδάκι, τα φουσκωτά στους ώμους μανίκια, τα πιετάκια κάτω και πάνω από το στήθος και ένα στενό ζωνάκι που έσφιγγε αρκετά τη μέση.
- 3) Ο **αλιμπαντές ή λιπαντές** (Εικόνα 6): Είναι ένας κοντός χειριδωτός (μανικωτός) επενδύτης. Το μήκος του είναι ως τη μέση. Γίνεται από τσόχα, βελούδο ή κασμήρι. Ο γιορτινός στολίζεται με χρυσοκεντήματα και πλαισιώνεται στις άκριες από χρυσό σειρήτι.
- 4) **Καμιτζόρι** : Φοριέται πάνω από το πουκάμισο. Είναι ένας κοντός σάκκος με μονοκόμματα μανίκια και ελαφρύ σταύρωμα εμπρός. Γινόταν με λεπτότερα από τον λιπαντέ υφάσματα και ήταν ένδυμα της ώριμης

ηλικίας. Εμφανίζεται σε σκούρες αποχρώσεις (κόκκινο προς το μωβ). Έχει χαρακτηριστικό άνοιγμα στη μανσέττα έτσι ώστε να φαίνεται η δαντέλα του πουκαμισού.

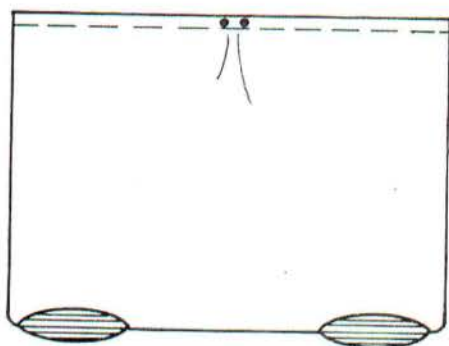
- 5) Η **βρακοζώνα** : Αυτή είναι ένα πλεγμένο κορδόνι, μάλλινο ή βαμβακερό που περνά εσωτερικά από τη βρακοθηλιά και δένει μπροστά συγκρατώντας τη βράκα.
- 6) Το **τσεμπέρι** (Εικόνα 7) : Αποτελεί τον κεφαλόδεσμο της παραδοσιακής φορεσιάς της Λέσβου. Είναι μαντήλι βαμβακερό, αραχνοϋφαντο και χρωματιστό. Στολίζεται στα άκρα με δαντέλα που γίνεται με βελόνα και με χρωματιστές χάντρες και πούλιες.^{20 21 22}

²⁰ Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Εθνογραφικά. Αφιέρωμα στην ενδυματολογία. Τόμος 7ος . Ναύπλιο 1989. Σελ. 113 – 123.

²¹ Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας.

Ενδυματολογικά /1 . Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000. Σελ. 185 – 187.

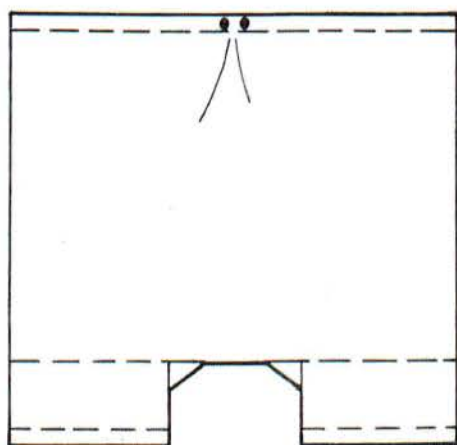
²² <http://www.lykeionellinidon.gr/>

Εικόνα 1 : Ίσιο σαλβάρι

Εικόνα 2 : Ίσιο σαλβάρι

Εικόνα 3 : Σκαλωτό σαλβάρι

Εικόνα 4 : Σκαλωτό σαλβάρι

. Εικόνα 5 : Πογκάμισο

. Εικόνα 7 : Τσεμπέρι

. Εικόνα 6 : Αλιμπαντές ή λιμπαντές

ΚΑΛΥΜΝΟΣ

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ

ΚΑΛΥΜΝΟΣ

Η Κάλυμνος, αντιπροσωπευτικό νησί των Δωδεκανήσων, αποτελεί μια ξεχωριστή περίπτωση όσο αφορά την παραδοσιακή της φορεσιά. Και αυτό γιατί η φορεσιά της, τα καβάδια, τροποποιήθηκε τόσο πολύ με το πέρασμα του χρόνου ώστε να εμφανίζεται στη σημερινή εποχή με τη μορφή φουστανιού. Εδώ όμως θα αναλύσουμε τη φορεσιά με το καβάδι, η οποία φοριέται μόνο από ηλικιωμένες πια, και έχει περισσότερο ενδιαφέρον. Η φορεσιά της Καλύμνου εμφανίζεται και στη Λέρο, στην Τήλο και στην Κω με μικρές διαφορές στην τραχηλιά, τον κεφαλόδεσμο και την εμφάνιση βράκας σε παλαιότερες εποχές κάτω από το φουστάνι.²³

Η φορεσιά αποτελείται από :

- 1) Το **πουκάμισο** (Εικόνα 1,4). Φτιάχεται από βαμβάκι για την καθημερινή χρήση και από μαλλί (στο στημόνι) και μετάξι (στο υφάδι) για την επίσημη. Αποτελείται από ένα κεντρικό φύλλο διπλωμένο στη μέση με άνοιγμα για τη λαιμόκοψη και χωρίς ραφή στους ώμους. Το φάρδος του αυξάνεται με την προσθήκη στο πλάι λοξών κομματιών υφάσματος. Κάθετα στον κορμό ράβονται τα μανίκια. Αυτά έχουν παραλληλόγραμμο σχήμα και στενή γραμμή. Το κέντημα στο πουκάμισο ήταν μόνο στα ορατά σημεία. Στον ποδόγυρο δηλαδή, στο κεντρικό φύλλο εμπρός και πίσω και στην τραχηλιά. Επίσης διακριτικά στόλιζαν τις ραφές του κεντρικού φύλλου με τα λαγκιόλια, τα πλαϊνά δηλαδή κομμάτια υφάσματος.
- 2) Το **καβάδι** (Εικόνα 2,3,5). Ένα χαρακτηριστικό ένδυμα σε μεγάλο μέρος της Ελλάδας το οποίο φοριέται πάνω από το πουκάμισο. Το καθημερινό καβάδι έραβαν οι γυναίκες με λινά ριγωτά υφάσματα και το σχολιανό με λυώνια μεταξωτά ριγωτά ή χάσικα ολομέταξα. Το καλό όμως το **πολίτικο** ήταν ολομέταξο από στόφα ή άλλο μεταξωτό ύφασμα με χρυσές κλωστές στην ύφανσή του. Το μάκρος έφτανε ως τους αστραγάλους και

²³ Αγγελική Χατζημιχάλη. Η ελληνική λαϊκή φορεσιά. Τόμος 2ος. Μουσείο Μπενάκη 1983. Σελ. 346 - 361

κατακόρυφα ανοιχτό μπροστά. Το εμπρός και το πίσω σχηματίζεται από ένα μονοκόμματο ίσιο φύλλο σε όλο το φάρδος του υφάσματος, διπλωμένο στα δύο χωρίς ραφή στους ώμους. Κάθετα ραμμένα στο κορμί τα φαρδιά και μακρυά μανίκια. Το καβάδι είναι εφαρμοστό στο κορμί και πέρνει από τη μέση και κάτω ένα λοξό κομμάτι ύφασμα στο μπροστινό άνοιγμα που μαζί με το κεντρικό φύλλο σχηματίζουν τις φτερούγες του καβαδιού. Τέσσερα ακόμη λοξά κομμάτια υφάσματος μπαίνουν δύο σε κάθε πλευρά του κεντρικού κομματιού και σχηματίζουν μια προεξοχή πάνω από τους γοφούς. Το χαρακτηριστικό είναι ότι ενώνεται το λοξό μέρος του πρόσθετου υφάσματος με το ίσιο μέρος του κεντρικού κομματιού. Το καβάδι είναι φοδραρισμένο. Τις φτερούγες τις ανασηκώνουν τόσο όσο να φαίνεται το κέντημα στο πουκάμισο. Όταν όμως πηγαίνουν στην Εκκλησία έχουν και τα δύο φτερούγια κατεβασμένα.

- 3) Το **κοντογέλεκο** (Εικόνα 6). Αυτό μπαίνει πάνω από το καβάδι, φτάνει έως τη μέση και έχει μακρυά πλατιά μανίκια. Είναι μεταξωτό, τσόχινο ή βελούδινο μονόχρωμο γαλάζιο, βυσσινί ή σε άλλο σκούρο χρώμα, στολισμένο ολόγυρα με χρυσό γαϊτάνι.
- 4) Η **νεδρέικη ζώνη** (Εικόνα 7). Αποτελείται από ένα πολύχρωμο ριγωτό μεταξωτό ύφασμα μήκους τεσσάρων μέτρων. Στο τελειώμά του έχει κρόσσια. Το κεντρικό κομμάτι, αυτό που δεν εμφανιζόταν λόγω του τυλίγματος, είναι μονόχρωμο. Το τύλιγμα της ζώνης πιάνει τη μέση ψηλά καλύπτοντας όμως και την κοιλιά της γυναίκας. Τα τελειώματά της πέφτουν πάντα στο αριστερό πλάι.
- 5) Οι **κάλτσες**. Αυτές είναι συνήθως κόκκινες. Φτάνουν έως τα γόνατα και είναι πλεγμένες από τις ίδιες και όχι αγοραστές.
- 6) Ο **κεφαλόδεσμος**. Τα μαλλιά τα έπλεκαν κοτσίδες με χρυσά γαϊτάνια, τα πλεξούδια και τα άφηναν να πέφτουν στην πλάτη τους. Στην κορυφή του κεφαλιού βάζανε το σκουφάκι, ένα

άσπρο λινό με πλούσιο κέντημα. Πάνω από το σκουφάκι έμπαινε ένα κόκκινο μεταξωτό σταμπωτό μαντήλι, το οποίο το έδεσαν γύρω από το κεφάλι. Από πάνω βάζανε το σταμπωτό τσεμπέρι, χαρακτηριστικό ακόμα των γυναικών της Ελύμπου ή Ολύμπου.^{24 25}

Εικόνα 1 : Πογκάμισο

²⁴ Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005. Σελ. 58 – 59.

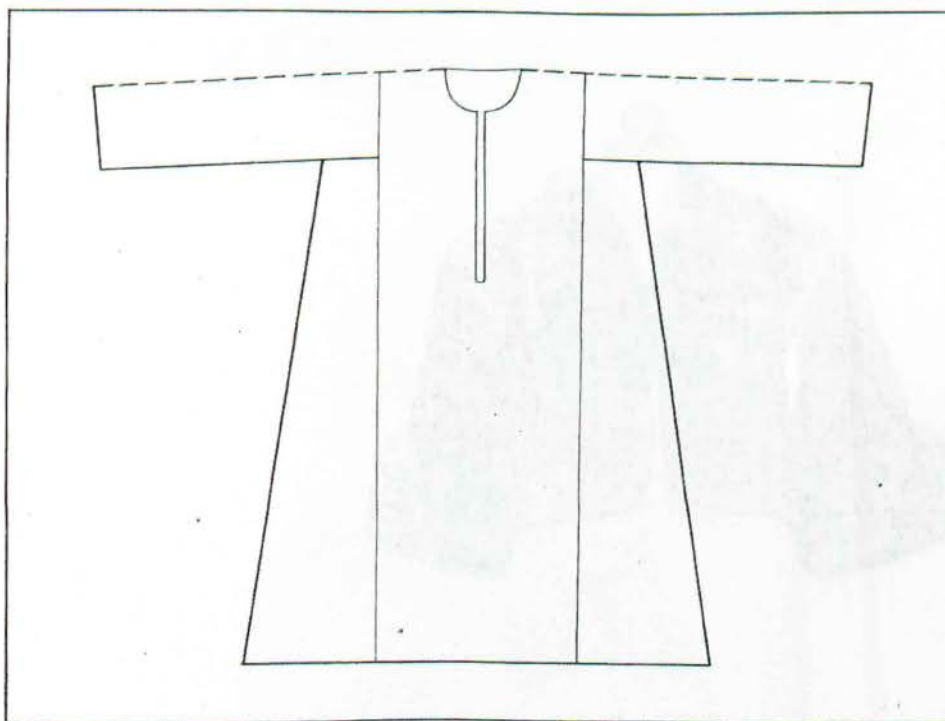
²⁵ <http://www.lykeionellinidon.gr/>

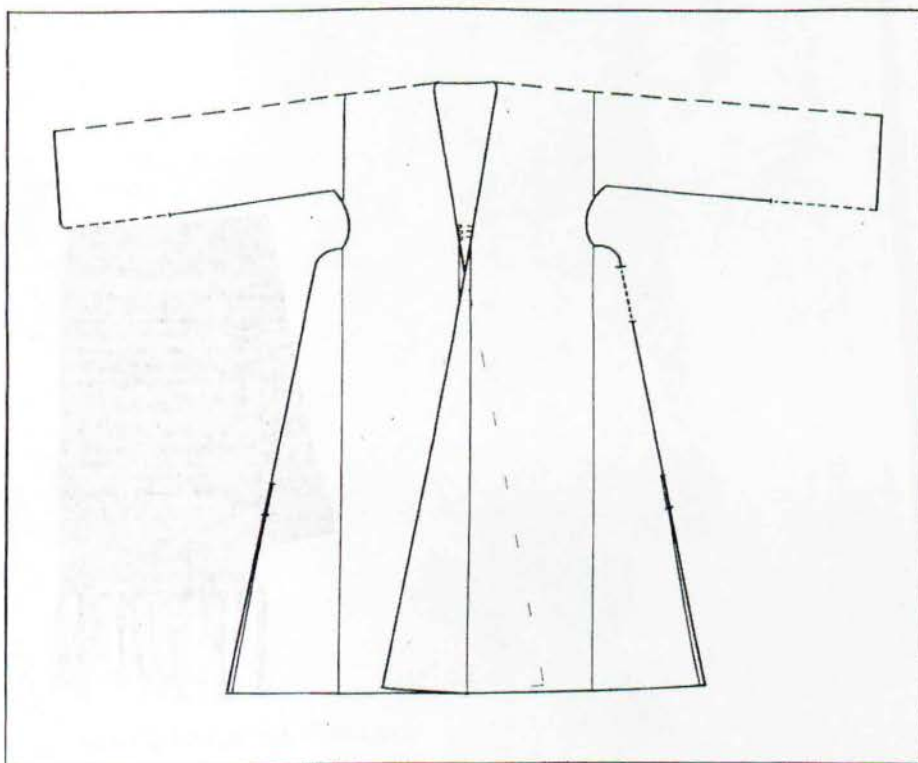
Εικόνα 2: Νυφικό καβάδι

Εικόνα 3 : Καβάδι

. Εικόνα 4: Πουκάμισο

. Εικόνα 5: Καβάδι

Εικόνα 6 : Νυφικό κοντογέλεκο

Εικόνα 7: Μεταξωτό ζωνάρι

ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟ

ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟ

Το Καστελλόριζο νησί της Δωδεκανήσου είναι το ανατολικότερο σύνορο της Ελλάδας με την Τουρκία. Η φορεσιά του έχει αναφορές στον 18^ο αιώνα με στοιχεία υιοθετημένα από τις Ελληνικές ενδυμασίες της Μικράς Ασίας.

Φοριέται ακόμη και σήμερα από μερικές ηλικιωμένες γυναίκες.

Η γυναικεία φορεσιά άρχισε να εγκαταλείπεται όταν ξεκίνησε η παρακμή του θαλάσσιου εμπορίου και οι συναλλαγές με τις πόλεις απ'όπου προμηθεύονταν τις πρώτες ύλες.²⁶

Η φορεσιά αποτελείται από :

- 1) **Κοντοβράτσι** (Εικόνα 1) : Είναι ένα είδος βράκας που το μήκος της ποικίλει. Πάντα όμως είναι κάτω από τα γόνατα έως και τους αστραγάλους. Είναι φτιαγμένο από βαμβακερό ή μεταξωτό ύφασμα και τελευταία από χασέ ή φανέλα. Αποτελείται από δύο φύλλα υφάσματος που έχουν ραμμένο μεταξύ τους ένα τετράγωνο κομμάτι υφάσματος τριγωνικά διπλωμένο έτσι ώστε να διευκολύνει το περπάτημα. Το κοντοβράτσι σουρώνει στη μέση με το βρακοζώνι ένα κοντό υφαντό στον αργαλειό κορδόνι. Η κάρτσα του βρακιού (το τελείωμα δηλαδή) είναι φτιαγμένη από το ίδιο ύφασμα με το καβάδι. Σουρώνει με τον σφίγγο, ένα κορδόνι περασμένο στο τελείωμα της.
- 2) **Πουκάμισο** (Εικόνα 2,3) : Φοριέται κατάσαρκα. Είναι βαμβακερό το καθημερινό και μεταξωτό το επίσημο. Έχει μήκος ως το γόνατο καθώς και τα μανίκια ως τον αγκώνα. Αποτελείται από ένα ίσιο μονοκόμματο φύλλο χωρίς ραφή στους ώμους, το μπόι, και από δύο λοξά φύλλα στο κάθε πλάι κάτω από τη μασχάλη τα πλευρά. Τα τελειώματα γίνονται με δαντέλα που την ονομάζουν πιπίλα ή μπιμπτίλα φτιαγμένη με τη βελόνα.

²⁶ Αγγελική Χατζημηγάλη. Η ελληνική λαϊκή φορεσιά. Τόμος 2ος. Μουσείο Μπενάκη 1983. Σελ. 362 – 382.

- 3) **Ζεπούνι** : Φοριέται πάνω από το πουκάμισο. Το ύφασμά του είναι βελούδο, ατλάζι ή κουμάσι (χονδροειδές μεταξωτό ύφασμα προερχόμενο από τα παράλια της Μικράς Ασίας). Εσωτερικά είναι φοδραρισμένο συνήθως με άσπρο βαμβακερό ύφασμα ενώ γύρω στο μπροστινό άνοιγμα και το κάτω μέρος η φόδρα είναι χρωματιστή, από το ύφασμα που χρησιμοποιείται για τα καβάδια. Αποτελείται από το μπόι, ένα μονοκόμματο φύλλο χωρίς ραφή στους ώμους και ανοικτό εμπρός. Δύο λοξά φύλλα στο άνοιγμα εμπρός καθώς και στο κάθε πλαϊνό προσθέτουν φάρδος στο κάτω μέρος του ζιπουνιού. Τα νίκια, είναι ραμμένα κάθετα προς τον κορμό, στενά σε φάρδος και φτάνουν ως τον αγκώνα.
- 4) Το **καβάδι ή χρυσός σάκκος** (Εικόνα 4). Αυτό έχει το ίδιο κόψιμο με το ζεπούνι με μήκος που φτάνει ως τα γόνατα. Συχνά εμφανίζεται χωρίς μανίκια. Το ύφασμα του είναι σάκκος, στόφα, βελούδο.
- 5) Το **ζώσμα**. Είναι η μεταξωτή ζώνη που τυλίγεται πολλές φορές γύρω από την περιφέρεια. Είναι διακοσμημένο με χρυσοϋφαντο σιρίτι, μεταξωτές φούντες ή και κουμπιά.
- 6) Η **γούνα** (Εικόνα 6): Είναι πανωφόρι χειριδωτό, ανοικτό εμπρός και μακρύ ως κάτω από τα γόνατά. Αποτελείται από το μονοκόμματο μπόι και πλαϊνά τριγωνικά πλευρά. Κατασκευάζεται από βελούδο, ή τσόχα. Στολίζεται γύρω από τα μανίκια και την τραχηλιά με λωρίδες γούνας. Οι ραφές είναι γαρνιρισμένα με χρυσά μοτίβα.
- 7) Το **κοντόχι** (Εικόνα 5): Είναι ένα γιλέκο χρυσοκεντημένο από βελούδο ή τσόχα. Τα τελειώματά του είναι γαρνιρισμένα από γούνα. Σε πολλές περιοχές του Καστελλόριζου, το κοντόχι αντικαθιστά η γούνα που

ουσιαστικά έχουν το ίδιο κόψιμο.

- 8) Οι **κοντούρες**. Αυτές είναι εξώραφα πασουμάκια με ελαφρά σηκωμένη μύτη συνήθως από βουσσινί βελούδο.
- 9) Στο κεφάλι φοριέται φεσάκι γύρω από το οποίο τυλίγεται το **κασκί ή τσακί**, πολύχρωμο σταμπωτό μαντήλι που σχηματίζει στεφάνι και το κρέπι (Εικόνα 7), μια μεγάλη κεντημένη μεταξωτή μαντήλα με μακριά κρόσσια. Η προέλευσή της (πάντα αγοραστή) ήταν από την Κίνα ή την Ισπανία. Στερεωνόταν με καρφίτσα πάνω στο φεσάκι. Από τα απαραίτητα εξαρτήματα της φορεσιάς ήταν οι ασημένιες ή χρυσές πόρπες οι Πούκλες που έκλειναν την τραχηλιά του πουκαμίσου.^{27 28 29}

Εικόνα 1: Κοντοβράτσι

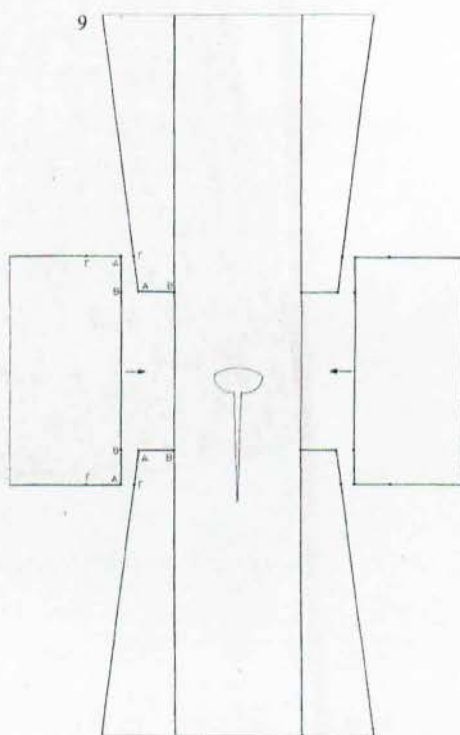
²⁷ Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005. Σελ. 56 – 57.

²⁸ Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Εθνογραφικά. Τόμος 4ος – 5ος. Ναύπλιο 1983-1985. Σελ. 51 – 70.

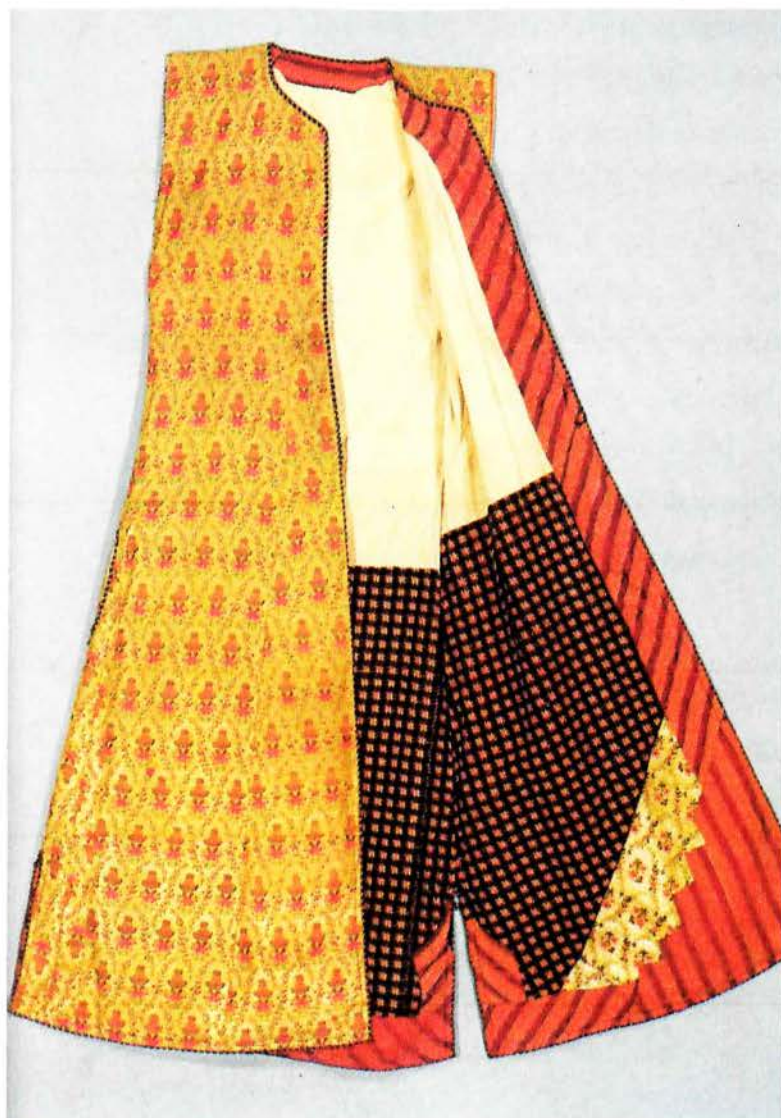
²⁹ Ioanna Papantoniou. Greek costumes. Peloponnesian Folklore Foundation. Nafplion 1991. Σελ. 35

. Εικόνα 2 : Πουκάμισο

. Εικόνα 3 : Χνάρι πουκαμίσου

Εικόνα 4: Καβάδι ή χρυσός σάκκος

Εικόνα 5: Κοντόχι

Εικόνα 6: Γούνα με τα μήλα

Εικόνα 7 : Κρέπι

ΚΡΗΤΗ

9.1 : ΚΡΗΤΗ

Από μαρτυρίες ξέρουμε ότι από το 1316 και μέχρι το 1525, η γυναίκα της Κρήτης ντύνεται με το παλαιό παραδοσιακό φόρεμα του Βυζαντίου, το οποίο διατηρήθηκε αναλλοίωτο για δυόμιση περίπου αιώνες. Το βυζαντινό "στιχάριο" (μακρύ ριχτό ρούχο μέχρι τους αστραγάλους σχεδόν) κυριαρχεί. Με την πάροδο του χρόνου και μετά τον 16ο αιώνα κάνει την εμφάνισή της η βράκα η οποία περιλαμβάνεται τόσο στις ανδρικές όσο και στις γυναικείες Κρητικές φορεσιές. Η βράκα μαζί με τη φουστανέλα καλύπτουν ενδυματολογικά ολόκληρο σχεδόν τον Ελλαδικό χώρο. Η βράκα κυριαρχεί στη νησιωτική Ελλάδα και διαμορφώνεται ανάλογα με τις κλιματολογικές συνθήκες της περιοχής και την οικονομική κατάσταση των κατοίκων. Ακόμη και σήμερα, η μισή προεδρική φρουρά φοράει τη φουστανέλα και η άλλη μισή τη βράκα. Το εσωτερικό δε του Προεδρικού μεγάρου φρουρούν βρακοφόροι.³⁰

Σύμφωνα με τον Νίκο Δερεδάκη, κατά τον 16ο αιώνα στη Μεσόγειο, έκαναν την εμφάνισή τους Μπαρμπάρεζοι πειρατές. Στο ντύσιμό τους περιλάμβαναν ένα είδος βράκας πλούσια κεντημένη, γιλέκο ή φέρμελη, φέσι με ή χωρίς σαρίκι, φαρδιά ζώνη και χαμηλές μπότες ή σκαρπίνια. Οι Κρητικοί ναυτικοί, αναγκάζονται να φορούν παρόμοια ρούχα σε απλοποιημένη μορφή έτσι ώστε οι πειρατές να μπερδεύονται και να μην τους ενοχλούν. Οι ναυτικοί συνέχισαν να φορούν αυτή την ενδυμασία και στη στεριά, μη έχοντας άλλα ρούχα και με τη σιωπηρή ανοχή των Βενετών. Έτσι καθιερώθηκε η βράκα σαν ενδυμασία εξελισσοντας την ανάλογα με τις ανάγκες τους. Μόνο οι σφακιανοί διατηρούν την παλιά τους φορεσιά, την κάρτσα (παντελόνι φαρδύ, κάτι μεταξύ του Βυζαντινού βρακιού και του περσικού σαραβάρου), τις μακριές μπότες και το φαρδύ πουκάμισο σύμφωνα με παλιές μαρτυρίες. Παρακάτω θα αναλύσουμε τρεις βασικούς τύπους της γυναικείας φορεσιάς καθώς και την ανδρική η οποία όμως έχει κοινά στοιχεία σε όλη την Κρήτη χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν εμφανίζονται παραλλαγές στο όνομα, στο χρώμα, στο σχήμα και στο υλικό του κάθε ενδύματος. Διαφέρει δηλαδή η φορεσιά των δυτικών από αυτή των κεντρικών και ανατολικών επαρχιών, του αστού, η καθημερινή του βοσκού από αυτή του αγρότη κι οι δύο από την επίσημη φορεσιά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι συχνά δεν αναμειγνύονται στοιχεία δίνοντας ένα σύνολο παραλλαγμένο, πάντα όμως αναγνωρίσιμο.³¹

³⁰ Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας. Ενδυματολογικά /1 . Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000. Σελ. 170 - 184

³¹ <http://deredakis.blogspot.com>. Νίκος Δερεδάκης. Η παραδοσιακή κρητική φορεσιά.

9.2 : Η ΣΑΡΤΖΑ Ή ΑΝΩΓΕΙΑΝΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Αυτή πήρε το όνομά της από το βασικό κομμάτι της στολής που έχει σχήμα ποδιάς και λέγεται σάρτζα. Φορέθηκε εκτός από τα Ανώγεια και σε μεγάλη περιοχή της Κρήτης.

Η φορεσιά αποτελείται από :

- 1) **Βράκα** : Τη φαρδιά φουφουλωτή παντελόνα ή οποία μοιάζει αρκετά με σαλβάρι. Είναι μακριά ως τον αστράγαλο, φτιαγμένη από μεταξωτό ή βαμβακερό ύφασμα. Οι μπατζάκες είναι κεντητές ή έχουν επίρραπτο ύφασμα πολυτελέστατο.
- 2) **Πουκάμισο** : Μία μακριά πουκαμίσα σε μπεζ χρώμα. Είναι μακριά σαν ένα φόρεμα, σχεδόν ως τους αστραγάλους. Κατασκευάζεται από υφαντό σγουρό ύφασμα, βαμβακερό ή μεταξωτό.
- 3) Η **σάρτζα**: Φοριέται πάνω από το πουκάμισο. Έχει κόκκινο χρώμα και είναι μια ποδιά που δένεται πίσω. Είναι ένα μάλλινο ή βαμβακερό κομμάτι πλισσαρισμένο ύφασμα τετράγωνο (0,70 χ 0,70). Προσράβεται σε υφαντή μεταξωτή τρέσσα. Στο κάτω μέρος της ντουμπλάρεται με μπλε φάσα και χρυσογαϊτάνο. Οι δύο της άκρες πιασμένες μπαίνουν στην αριστερή πλευρά της ζώνης από τη μέση της κοιλιάς ως τη μέση της σπονδυλικής στήλης και δίνει την εντύπωση μισής φούστας. Τα δύο κάτω άκρα της ανασκουμπώνονται τριγωνικά και στερεώνονται στη μέση με κορδόνι του ίδιου χρώματος που κρύβεται κάτω από τη μάλλινη υφαντή ζώνη, η οποία είναι και αυτή κόκκινη.
- 4) Το **ζιπόνι, κοντόχι ή χρυσοζίπουνο**. Φτιαγμένο από τσόχα ή βελούδο, σε διάφορα χρώματα κατά προτίμηση μαύρο. Έχει μακριά μανίκια . Εμπρός αφήνει μπροστά ένα μεγάλο, ημικυκλικό άνοιγμα με συνέπεια να μην καλύπτει το στήθος. Αργότερα το στήθος το καλύψανε με το **σπαλέτο** , ένα λευκό μαντήλι.

- 5) **Ποδιά** : Αυτή είναι λευκή, υφαντή με χρωματιστά ξόμπλια, κομμένη σε κλασσικό σχήμα.
- 6) Ο κεφαλόδεσμος της ανωγειανής φορεσιάς αποτελείται από τη **γάζα ή σκούφωμα**, ένα κόκκινο μεταξωτό μαντήλι με χρυσά κρόσσια.
- 7) **Αργυρομπουνιαλάκι ή πασαλίκι** (Εικόνα 1): Το απαραίτητο συμπλήρωμα της φορεσιάς της αρραβωνιασμένης ή παντρεμένης. Είναι το μικρό μαχαίρι, σημάδι ότι η κοπέλα είναι έτοιμη να υπερασπιστεί τη τιμή της.^{32 33 34}

Εικόνα 2 : Ανωγειανή φορεσιά

Εικόνα 3 : Ανωγειανές φορεσιές

Εικόνα 1 : Αργυρομπουνιαλάκι

³² <http://www.anogialand.gr>

³³ <http://ellas2.wordpress.com/2009/07/13>

³⁴ Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας. Ενδυματολογικά /1 . Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000. Σελ. 170 - 184

9.3 : Η ΣΦΑΚΙΑΝΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Είναι η φορεσιά η οποία περιλαμβάνει τα παλαιότερα στοιχεία από όλους τους τύπους ενδυμασιών που παραλάβαμε στις αρχές του 20ου αιώνα. Είναι η φορεσιά της περιοχής των Σφακίων και φορέθηκε σε ολόκληρη τη δυτική Κρήτη.

Ο τύπος που θα περιγράψουμε ονομάζεται **χρυσόμπλεχτο** και είναι μια επίσημη ενδυμασία που φοριέται στο γάμο και σε εξαιρετικά επίσημες εκδηλώσεις από τις παντρεμένες γυναίκες.

Η φορεσιά αποτελείται από :

- 1) **Πουκάμισο** : Είναι λευκό, υφαντό, μεταξωτό ή βαμβακερό. Ο διάκοσμος των μανικιών είναι πλούσιος με κεντήματα ή με επίρραπτες δαντέλες.
- 2) **Φούστα** : Έχει πλούσιο φάρδος με πτυχώσεις που γίνονται με τη βοήθεια αγάζωτων πιετών . Εμφανίζεται σε χρώμα βυσσινή ή καφέ. Στο κάτω μέρος έχει επίρραπτα δύο φαρδιά χρυσαφένια σιρίτια, τα **ρωμανέτα**. Ονομάζεται και ρούχο η ταφαδένια μεταξωτή ή χρυσοϋφαντη φούστα.
- 3) **Ζιπόνι , ζιπούνι ή χρυσοζιπουνο**: Πάνω από το πουκάμισο φοριέται το ζιπόνι το οποίο εμφανίζεται με ή χωρίς μανίκια. Δεν είναι ιδιαίτερα ανοιχτό στο στήθος όπως στις άλλες περιοχές της Κρήτης και κλείνει στο στομάχι με θελύκι . Το χρυσοζιπουνο της παντρεμένης κλείνει στο στήθος με κορδόνια. Υπάρχουν μαρτυρίες ότι παλαιότερα το στήθος καλυπτόταν από το σπαλέτο, μακρύ μεταξωτό μαντήλι που στερεωνόταν στη μέση. Το ύφασμά του είναι τσόχα ή βελούδο και τα χρώματα που επικρατούν είναι το μαύρο το καφέ και το βυσσινί.
- 4) **Ζώνη** : Κατασκευάζεται από λεπτό μεταξωτό ύφασμα. Σ' αυτήν μπήγεται το αργυρομπουνιαλάκι.
- 5) **Ποδιά** : Αυτή δεν εμφανίζεται πάντα. Είναι από υφαντό ύφασμα, λευκή με πλούσιο διάκοσμο.

- 6) **Αργυρομπουνιαλάκι** : Είναι το ασημομάχαιρο μικρό σε διαστάσεις και κρύβεται στη ζώνη της κοπέλας.^{35 36 37}

38

³⁵ <http://deredakis.blogspot.com>. Νίκος Δερεδάκης. Η παραδοσιακή κρητική φορεσιά.

³⁶ <http://ellas2.wordpress.com/2009/07/13>

³⁷ <http://www.anogialand.gr>

³⁸ Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας. Ενδυματολογικά /1 . Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000. Σελ. 170 - 184

. Εικόνα 1

. Εικόνα 2

. Εικόνα 3

9.4 : ΚΟΥΔΑ Ή ΚΡΙΣΤΑΣ

Πρωτοεμφανίστηκε εκεί που βρίσκεται το σημερινό κεφαλοχώρι Κρίτσας, στο νομό Λασιθίου.

Η φορεσιά πήρε το όνομά της από ένα εξάρτημα σε σχήμα φούστας, χρώματος κόκκινου που ονομάζεται κούδα (από το Coda που στα Ιταλικά σημαίνει ουρά). Με τον τρόπο που φοριέται και πιάνεται στο πίσω μέρος σχηματίζει μια ιδιότυπη διακόσμηση σε σχήμα ουράς. Η φορεσιά αυτή έχει πολλές ομοιότητες με την Ανωγειανή φορεσιά.

Η φορεσιά αποτελείται από :

- 1) **Πουκαμίσσα** : Αυτή είναι λευκή, βαμβακερή ή μεταξωτή ανάλογα με την χρήση. Χαρακτηριστικό γνώρισμά της είναι τα φαρδιά μανίκια. Φοριέται πάνω από τη βράκα.
- 2) **Βράκα** : Έχει μήκος ως τον αστράγαλο και φαρδύ κέντημα στα πατζάκια όμοιο με αυτό της ποδιάς. Το κέντημα γίνεται στον αργαλειό ή στο χέρι. Παλαιότερα οι κεντητές πατζάκες ράβονταν στην βράκα για να την κάνουνε σκολινή, επίσημη.
- 3) **Κούδα** : Είναι μια πλατειά, κόκκινη κατά κανόνα, πολύπτυχη φούστα. Φτιάχνεται από λεπτό μεταξωτό ή λινό ύφασμα και αναρτάται από τους ώμους με μπρατέλες. Ανασηκώνεται εμπρός δεξιά και αριστερά, γυρίζει ανάποδα και στερεώνεται ο ποδόγυρος στη μέση, πάνω από το στομάχι. Έτσι φαίνεται η ανάποδη όψη της που έχει στον ποδόγυρο μια διαφορετικού χρώματος, συνήθως μπλε, φάσα κεντημένη. Οι ραφές γίνονται από την καλή όψη, αφού όταν φοριέται γυρίζει από την ανάποδη όψη. Φοριέται πάνω από τη βράκα.
- 4) **Ζιπούνι** : Λέγεται και σαλταμάργκα ή φέρμελη. Είναι μια ανοιχτή, φαρδιά και μακριά ως τους γοφούς ζακέτα, αμάνικη ή με κοντά μανίκια. Εμφανίζεται στο ίδιο χρώμα με την κούδα.
- 5) **Κοντόχι** : Παράλληλα φοριέται το κοντόχι, ένα μακρύ, χρυσοκέντητο ζιπούνι, που κλείνει στο στομάχι με

θελύκια. Τα μανίκια του είναι σχιστά ως τους αγκώνες και αφήνουν να φαίνονται τα μανίκια του πουκαμισιού.

- 6) **Ζώνη** : Μεταξωτή ή και βαμβακερή. Είναι ένα εξάρτημα που εμφανίζεται κυρίως στις αστικές περιοχές στις ανατολικές επαρχίες. (Ιεράπετρα, Σητεία)
- 7) Το κεφάλι και οι ώμοι καλύπτονται από το **βέλο**, ένα μακρύ μεταξωτό μαντήλι με μακριά κρόσσια.
- 8) **Αργυρομπουνιαλάκι** : Είναι το ασημομάχαιρο μικρό σε διαστάσεις και κρύβεται στη ζώνη της κοπέλας.

Αναπόσπαστο στοιχείο της φορεσιάς για την αρραβωνιασμένη κόρη ή την παντρεμένη γυναίκα της δυτικής και κεντρικής Κρήτης είναι το μπασαλάκι ή πασαλάκι. Η ονομασία όμως που έχει κυριαρχήσει είναι το **αργυρομπουνιαλάκι**. Είναι αργυροποίκιλτο μαχαιράκι με ασημένιο "φουκάρι" (θήκη), μικρογραφία του αντρικού μαχαιριού. Αποτελεί παραδοσιακό δώρο του μνηστήρα στην αρραβωνιασμένη με πολλούς συμβολισμούς, η οποία έκτοτε το φορεί στη ζώνη της.^{39 40 41}

.Εικόνα 1

³⁹ <http://deredakis.blogspot.com>. Νίκος Δερεδάκης. Η παραδοσιακή κρητική φορεσιά.

⁴⁰ Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας. Ενδυματολογικά /1 . Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000. Σελ. 170 - 184

⁴¹ <http://ellas2.wordpress.com/2009/07/13>

.Εικόνα 2

.Εικόνα 3

9.5 : ΑΝΔΡΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η επίσημη παραλλαγή της ανδρικής φορεσιάς τα λεγόμενα σαλβάρια κατασκευάζεται συνολικά από μπλε τσόχα καλής ποιότητας.

Η φορεσιά αποτελείται από :

- 1) **Πουκάμισο** : Φοριέται πάνω από το εσωτερικό πουκάμισο, τη φανέλα ή **απομεσοποκάμισο**. Ραμμένο από βαμβακερή ή μεταξωτή άσπρη μπόλια. Κλείνει μπροστά με κοκάλινα κουμπιά. Το πουκάμισο που φοριέται με το ανοιχτό εμπρός γιλέκο είναι πιο περιποιημένο με λαιμόκοψη, τραχηλιά και μπλαστρόν (επίρραπτο) με λοξά πιετάκια.
- 2) **Βράκα** : Αυτή είναι ένα πλατύ πολύπτυχο παντελόνι που καλύπτει το σώμα από τη μέση μέχρι το γόνατο. Οι πτυχές συγκεντρώνονται όλες στο μπροστινό και στο πίσω μέρος. Το ύφασμα μονοκόμματο σχηματίζει στο κάτω μέρος που παραγεμίζει με το επίσης πολύπτυχο και ελαφρώς μακρύτερο εσώρουχο. Το κεντρικό τμήμα της βράκας ονομάζεται σέλη, φούσκα ή κούδα. Γίνεται από ύφασμα βαμβακερό ή μαλλινο ή ράσινο (στημόνι και υφάδι μαλλί) σε χρώμα μαύρο ή σκούρο μπλε. Στο νομό Χανίων λόγω του εδάφους και των τυπικών για την περιοχή αυτή εργασιών, η βράκα ή κάρτσα είναι πιο κοντή και εφαρμοστή. Η Ηρακλειώτικη και γενικά η αστική βράκα είναι ιδιαίτερα φαρδιά και μακριά φούσκα.
- 3) **Μείτανογέλεκο** : Φοριέται πάνω από το πουκάμισο. Είναι ένας αμάνικος επενδύτης σε χρώμα μπλε σκούρο ή μαύρο. Κατασκευάζεται από πανί του αργαλειού, συνήθως από τσόχα. Συναντάμε 3 τύπους γελέκων.

1. Το **σταυρωτό**. Κύρια μέρη του είναι τα πέτα, η πλάτη και οι μασχάλες. Κουμπώνει στο στήθος με τα δύο

του πέτα έτσι ώστε το ένα να καλύπτει το άλλο. Τα πέτα του έχουν πλούσια διακόσμηση από μαύρα χάρτζα, μεταξωτά δηλαδή γαϊπάνια. Κάτω από τις μασχάλες, στο ύψος των αγκώνων είναι ραμμένα ένα ή δύο τσεπάκια για το ρολόι και τα κέρματα.

2. Το **ντρετό** είναι ανοιχτό εμπρός, κουμπώνει στο κάτω μέρος του στήθους με θελύκι. Φοριέται με το καθημερινό πουκάμισο.
3. Το **ανωγειανό γελέκι ή μεϊτανογέλεκο** είναι ανοιχτό στην πλάτη όπου δένει με κορδόνια. Το μάκρος του γελεκιού του επιτρέπει να ζώνεται στη βράκα και τα δύο μαζί στη ζώνη.
- 4) **Μεϊτάνι ή ζιπόνι**: Είναι ένας χειριδωτός επενδύτης ο οποίος φοριέται πάνω από το γελέκι. Είναι ανοιχτό στο στήθος και καλύπτει τους ώμους, την πλάτη και τις μασχάλες, λίγα εκατοστά πάνω από τη μέση.
- 5) **Ζώνη** (Εικόνα 1). Αυτή είναι μακριά μεταξωτή ή βαμβακερή ή ράσινη που καταλήγει σε κρόσσια. Εμφανίζεται σε χρώμα κόκκινο με μπλε ή μαύρη για τους γεροντότερους. Όταν δένεται γύρω από τη μέση, πρέπει η άκρη του τελειώματος να αφήνει τα κρόσσια να κρέμονται ελαφρά προς το αριστερό πλάι. Στη ζώνη μπήγεται το μαχαίρι.
- 6) Το παραδοσιακό κεφαλόκαλυμμα της φορεσιάς είναι το κόκκινο **σπαστό φεσάκι ή πέτσα** με τη μαύρη φούντα

ή το σαρίκι με τη μορφή μεγάλης μαντήλας.^{42 43 44}

.Εικόνα 2

.Εικόνα 1 : Ζώνη

⁴² Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005. Σελ. 90 - 91

⁴³ <http://deredakis.blogspot.com>. Νίκος Δερεδάκης. Η παραδοσιακή κρητική φορεσιά.

⁴⁴ Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας. Ενδυματολογικά /1 . Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000. Σελ. 170 - 184

.Εικόνα 3

.Εικόνα 4

ΣΑΛΑΜΙΝΑ

ΣΑΛΑΜΙΝΑ

Η Σαλαμίνα ή Κούλουρι είναι ένα μικρό νησί στο βορειότερο τμήμα του Σαρωνικού σε μικρή απόσταση από τις ακτές των Μεγάρων και της Αττικής. Η ιστορία της συμπίπτει με την γενικότερη ιστορία της Αθήνας. Το σημαντικό γεγονός που συμβαίνει στη διάρκεια της Φραγκοκρατίας (1204 – 1462) και συνδέεται με την πολιτιστική πορεία του νησιού στα νεότερα χρόνια, είναι ο αποικισμός τους από τους Αρβανίτες. Έτσι εξηγείται ότι σε πολλές ονομασίες εξαρτημάτων της φορεσιάς ήταν γνωστή και η Αρβανίτικη ορολογία ταυτόχρονα με την Ελληνική. Η τελευταία δεκαετία που φορέθηκε η ενδυμασία της Σαλαμίνας ήταν του 1930 – 1940 ενώ παράλληλα φορούσαν και τα ευρωπαϊκά ρούχα της εποχής.⁴⁵

Η φορεσιά περιλαμβάνει :

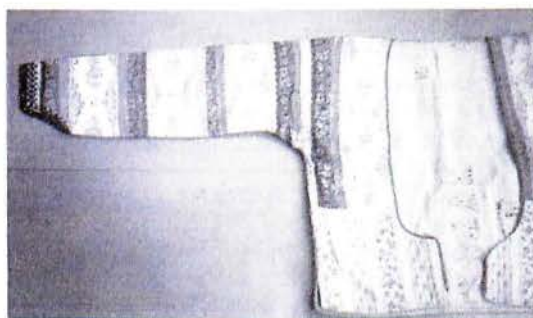
- 1) **Το πουκάμισο** : Είναι άσπρο μεταξωτό για σκολιανό, βαμβακερό, χασές του εμπορίου για καθημερινό. Αυτό αποτελείται από ένα κεντρικό ίσιο κομμάτι με λαιμόκοψη και άνοιγμα στο στήθος και λοξά κομμάτια στο πλάι που προσθέτουν φάρδος. Το μάκρος του φτάνει μέχρι τους αστραγάλους. Τα μανίκια είναι φαρδιά κομμένα ίσια και ορισμένα έχουν και λίγη σούρα στο πάνω μέρος στο σημείο της ένωσης με τον ώμο. Η άκρη των μανικιών, ο ποδόγυρος όπως και το άνοιγμα του στήθους που κλείνει με κουμπιά στολίζονται με δαντέλα φαρδιά ή στενή.
- 2) **Επιστήθιο ή τραχηλιά** : Είναι ένα τετράγωνο κομμάτι ύφασμα από αγοραστό λευκό πανί με λαιμόκοψη στο πάνω μέρος. Στερεώνεται μέσω 2 κορδελών στο πίσω μέρος του λαιμού. Μπαίνει πάνω από το πουκάμισο και αφού φορεθεί το φουστάνι.
- 3) **Μισοφόρι** : Είναι ίδιο με το φουστάνι ως προς την κοπή τους. Όταν δεν φοριέται σαν πρόχειρο ένδυμα, χρησιμοποιείται κάτω από το φουστάνι για να του δώσει όγκο.

⁴⁵ Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας. Ενδυματολογικά /1 . Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000. Σελ. 188 - 206

- 4) Το **ζιπούνι ή τζάκος** (Εικόνα 1): Είναι ένα είδος κοντού επενδύτη με βαθύ άνοιγμα μπροστά και μακριά μανίκια κομμένα ίσια, φάρδους περίπου 20 εκ. με στρογγυλή απόληξη. Είναι κατασκευασμένο από βελούδο και κεντημένο στα μανίκια και στους ώμους. Το νυφικό ζιπούνι είναι κόκκινου χρώματος ενώ τα πιο πρόχειρα μπλε, μελί μπεζ ή πράσινο.
- 5) Το **φουστάνι** (Εικόνα 2): Αυτό αποτελείται από δύο μέρη, το αμάνικο κορμί και την πτυχωτή φούστα που ενώνονται λίγο κάτω από το στήθος. Το μάκρος του φτάνει πάνω από τη δαντέλα του πουκαμίσου. Η φούστα γίνεται από ύφασμα χασέ του εμπορίου σε χρώμα λαδοπράσινο ή σκούρο μπλε σχεδόν μαύρο που μετά γυαλώνεται. Στο εσωτερικό μέρος του ποδούρου ράβεται, με κίτρινη μεταξωτή κλωστή, μια λωρίδα κόκκινο βαμβακερό ύφασμα (10-12cm) έτσι ώστε να φαίνεται με την κίνηση του σώματος και να διώχνει το κακό μάτι. Έχει οριζόντιες πιέτες ή πάστες (10 εως 12). Τέλος φτιάχνονται οι κάθετες πιέτες – φλεγιάμε που τσακίζονται με τον κόπανο και δένονται με σπάγκο. Αφού τσακίσει καλά το ύφασμα, ελευθερώνεται από το σπάγκο και παραμένουν τσακισμένες οι κάθετες άραφτες πιέτες. Το κορμί γίνεται από μπλε βελούδο με έντονο χρυσό διάκοσμο κυρίως στην πλάτη. Μπροστά κλείνει με 2 μικρές μεταλλικές πόρτες.
- 6) Η **ποδιά** (Εικόνα 3): Από βελούδο ύφασμα συνήθως χρυσοκεντημένη. Σε παραλληλόγραμμο σχήμα, σουρώνεται πάνω στο ζωνάκι έτσι ώστε το επάνω μέρος της να είναι στενότερο από το κάτω.
- 7) Το **γιορντάνι** (Εικόνα 4): Πάνω στο στήθος φοριέται το γιορντάνι, ένα πλέγμα από κοράλλια και χάντρες με επίρραπτα φλουριά που καλύπτει το στήθος. Έχει σχήμα τραπέζιο και δημιουργεί οριζόντιες λωρίδες σε

χρώμα μαύρο, κόκκινο, άσπρο και χρυσό. Δένεται με κορδόνι γύρω από το λαιμό και οι δύο κάτω του άκρες στερεώνονται με γατζάκια επάνω στο κορμί του φουστανιού έτσι ώστε να τεντώσει καλά και να καλύψει το στήθος.

- 8) Το κεφάλι το στολίζουν με φεσάκι στολισμένο με κεραμικές χάντρες ή φλουριά και στερεώνεται στο κεφάλι μέσω μιας λωρίδας βελούδου, το **καπιτσάλι**. Γύρω του δένεται ένα μαύρο σταμπωτό μαντήλι στριφτό και από πάνω μπαίνει η μακριά (2,50 – 2,70 m) λευκή μπόλια με κρόσσια στο τελείωμα.⁴⁶

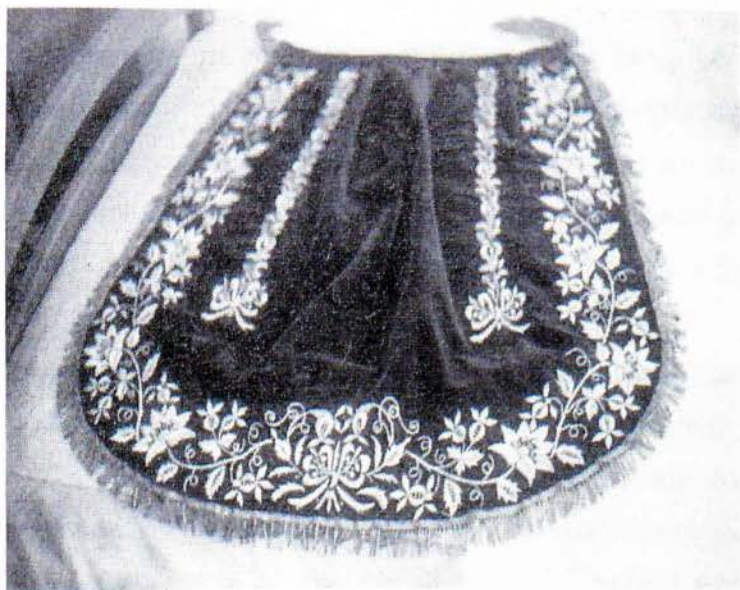

. Εικόνα 1 : Ζιπούνι

. Εικόνα 2 : Λεπτομέρεια από το πίσω μέρος φουστανιού

⁴⁶ Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005. Σελ. 14 – 15.

Εικόνα 3 : Ποδιά

Εικόνα 4 : Γιορντάνι

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η παραδοσιακή ενδυμασία πλαισιωμένη από τα μνημεία, τη γλώσσα, τη μουσική, το χορό, τα ήθη και τα έθιμα, αποτελεί ένα από τα κύρια στοιχεία παράδοσης και πολιτισμού κάθε τόπου. Το πέρασμά της στο χρόνο της επέβαλε αλλαγές οι οποίες ήταν αναγκαίες και διαμορφώθηκαν ανάλογα με τις κλιματολογικές αλλαγές του τόπου, την εδαφική του μορφολογία, τις εθνικές του περιπέτειες και τις επιδράσεις που δέχθηκε στην ιστορικού του πορεία.

Το ένδυμα στον ελλαδικό χώρο κάλυψε όχι μόνο τις πρακτικές ανάγκες του αλλά και τις αισθητικές, τις λατρευτικές και τις μεταφυσικές. Κατάφερε να διατηρήσει φόρμες από την αρχαιότητα και το Βυζάντιο αλλά και να επηρεαστεί από ανατολικές και δυτικές επιδράσεις κυρίως όπου η ναυτιλία και το εμπόριο άκμαζε όπως τα νησιά του Ιονίου, του Αιγαίου ή και στα μεγάλα αστικά κέντρα.

Η παραγωγή της καθημερινής αλλά και της γιορτινής – νυφιάτικης ενδυμασίας αντιπροσωπεύει τον πιο απλά τρόπο δημιουργίας της σύμφωνα με τις ανάγκες της οικιακής οικονομίας ενώ καθρεφτίζει το βιοτικό και το πολιτιστικό επίπεδο των μικρών κοινωνιών. Παράλληλα η ανάπτυξη της αργυροχρυσοχοΐας πιστοποιεί την σταδιακή βελτίωση της θέσεως των Ελλήνων όπου από τα μέσα του 17ου αιώνα εργάστηκαν για την πολιτιστική ανάκαμψη του έθνους και την αποτίναξη του Οθωμανικού ζυγού. Άλλωστε το κόσμημα ήταν ένας εύκολος τρόπος αποταμίευσης και μεταφοράς της περιουσίας σε περίπτωση ανάγκης που τις έκαναν πολύ συχνά οι τούρκικοι διωγμοί.

Το χρηστικό αντικείμενο που ήταν το ένδυμα φοριόταν με μαγικές ιδιότητες.⁴⁷ Τα θέματα του διακόσμου επαναλαμβάνονται από γενιά σε γενιά πιστοποιώντας έτσι την ακατάβλητη δύναμη αλλά και το συντηρητισμό της παράδοσης. Ευχετική, ελπιδοφόρα και γονιμική είναι η παρουσία των δέντρων, της ανθοφόρας γλάστρας, των καρπών των φύλων, σύμβολα του τρίπτυχου γέννηση – θάνατος – αναγέννηση. Τα καράβια αποπνέουν νοσταλγία ή προσδοκία του ξενιτεμένου. Θεϊκή προστασία εκδηλώνουν τα χριστιανικά σύμβολα. Ευδαιμονία είναι οι ήλιοι, τα αστέρια και οι ρόδακες. Ο δικέφαλος αετός συμβολίζει την οικουμενικότητα της Ορθοδοξίας. Μαγικές ιδιότητες έχει το παλιό πουκάμισο του πατέρα με το οποίο τυλίγουν το νεογέννητο παιδί, για να αποκτήσει την υγεία και τα πλούτη του γονιού του.

47 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ. Κοσμήματα της Ελληνικής παραδοσιακής φορεσιάς 18ος – 19ος αιώνας. Σελ. 23 – 32. Αθήνα 1999.

Συμβολική η σημασία της ποδιάς όπου σε πολλές περιοχές την χρησιμοποιούν ως ωκυτόκια. Οι γυναίκες ρίχνουν την ποδιά τους στην κοιλιά της ετοιμόγεννης λέγοντας συγχρόνως ευχές για εύκολη γέννα (Θράκη). Ενώ αλλού (Κέρκυρα) με την ποδιά σκουπίζουν την άφτρα που πολλές φορές βγάζουν τα μικρά παιδιά στη γλώσσα τους. Άσπρο είναι το νυφιάτικο μαντήλι συμβολίζοντας την αγνότητα. Τα μαντήλια και τα ζωνάρια που ανταλλάσσονται από τις οικογένειες των μελλονύμφων συμβολίζουν την αφοσίωση και αποτελούν κειμήλια για τη νέα οικογένεια. Τέλος, στους χριστιανούς του Πόντου, συναντάμε τη συνήθεια να κρεμούν σε δέντρα στους περιβόλους των εκκλησιών τμήματα από ενδύματα που κάλυπταν ένα μέρος του σώματος το οποίο αντιμετώπιζε πρόβλημα υγείας, ελπίζοντας στην ομοιοπαθητική ίαση.⁴⁸

Η έρευνα για την νεοελληνική φορεσιά ξεκινά από τον 15ο αιώνα σύμφωνα με καταγραφές περιηγητών που ταξίδεψαν στην ανατολή στο διάστημα από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453) μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα (1899). Οι πληροφορίες που αντλούμε από αυτές τις αναλύσεις, μας οδηγούν συχνά σε μη ασφαλή συμπεράσματα μιας οι χαλκογραφίες που απεικονίζουν τις φορεσιές χαρακτηρίζονται κάθε άλλο από το στοιχείο της πιστής αντιγραφής. Στην πραγματικότητα πολλά από τα χαρακτηριστικά αυτά δεν αποσκοπούσαν τόσο να πληροφορήσουν όσο να γοητεύσουν τον αναγνώστη – θεατή, να λειτουργήσουν δηλαδή κατά κάποιον τρόπο ως αυτοδύναμα έργα τέχνης. Αρκετές από τις γκραβούρες άλλωστε είναι δουλεμένες από δόκιμους τότε σχεδιαστές και χαρακτές, με μια θητεία στην αναπαραγωγή πινάκων γνωστών ζωγράφων της εποχής του Ροκοκό, γεγονός που είχε οπωσδήποτε τον αντίκτυπό του στο ύφος αλλά και το ήθος των παραστάσεων με ελληνικές φορεσιές που βγήκαν από τα χέρια τους.⁴⁹

Οι σύγχρονες μελέτες στηρίχτηκαν στις καταγραφές φορεσιών που διασώθηκαν αυτούσιες ή μέρη αυτών, φωτογραφίες (από το 1860 και μετά) γάμων, γιορτών και κοινωνικών εκδηλώσεων από προικοσύμφωνα, από επιτροπικούς και κοινοτικούς κώδικες (του 18ου και του 19ου αιώνα). Ακόμα από μαρτυρίες ανθρώπων που τις φόρεσαν ή έχουν δει συγγενείς τους να τις φορούν, να παντρεύονται ή και να θάβονται μ' αυτές. Οι προφορικές πληροφορίες όμως δεν ξεπερνούν την ηλικία του πληροφοριοδότη.⁵⁰

Παρ' όλα αυτά ακόμη και σήμερα υπάρχουν διαφωνίες ως προς την αυθεντικότητα

48 www.digenis-rodos.comyr.com

49 ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΟΥΡΙΑ. Η παράσταση της ελληνικής φορεσιάς στα χαρακτηριστικά των ευρωπαϊκών περιηγητικών εκδόσεων (15ος – 19ος) αιώνας. Εθνογραφικά τόμος 7 - σελ. 55 έως 66 Π.Α.Ι. Ναύπλιο 1989.

50 ΜΑΡΙΑ ΑΧ.ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ. Η Λεσβιακή γυναικεία φορεσιά. Ενδυματολογικά 1 σελ. 187 Π.Α.Ι. Ναύπλιο 2000

πολλών ενδυμασιών. “Δεν το συνηθίζαμε στο χωριό μας” ή “Δεν το λέγαμε έτσι”⁵¹ είναι φράσεις που συχνά ακούγονται όταν γίνονται μελέτες σε συγκεκριμένες περιοχές. Ένας από τους λόγους της διαφορετικότητας ήταν όχι μόνο η μεγάλη ποικιλία στη μορφή συγκεκριμένων μερών των εξαρτημάτων αλλά και ο διαφορετικός τρόπος που τα φορούσαν τόσο στις ίδιες κοινωνίες (ανύπαντρη – παντρεμένη – χήρα) και (νέα – γυναίκα μετά την απόκτηση του πρώτου παιδιού – ηλικιωμένη) αλλά και σε γειτονικά χωριά της ίδια περιοχής.

Οι ερευνητές όμως υιοθέτησαν όλοι την άποψη ότι οι αρχαίες συνήθειες ένδυσης και στολισμού, το ρούχο, το κέντημα και το κόσμημα σφράγισαν και τους μετέπειτα αιώνες σε αυτούς τους τομείς. Οι μινωικές τοιχογραφίες είναι ένας πρόδρομος της Κρητικής ενδυμασίας. Ο κεφαλόδεσμος, ολόιδιος με περικεφαλαία στο Ρουμλούκι Ημαθίας ευνοεί το μύθο ότι κατάγονται από το Μέγα Αλέξανδρο. Ακόμα, η αρχαία συνήθεια να σκεπάζει η γυναίκα το κεφάλι της που διατηρείτε μέχρι σήμερα στο συμβολικό και τελετουργικό χαρακτήρα της πένθιμης πλερέζας ή του νυφικού πέπλου αποτελεί αδιάσειστο στοιχείο.⁵²

Το 1911 η ίδρυση του Λυκείου Ελληνίδων από την Καλλιρόη Σιγανού Παρέν σηματοδοτεί μια σημαντική περίοδο στην έρευνα και καταγραφή των ενδυμασιών. Κοντά στην Καλλιρόη Παρέν ξεκίνησε τη δράση της και η Αγγελική Χατζημιχάλη ενώ, από το 1920 αρχίζει όχι μόνο η συλλογή ενός σημαντικού λαογραφικού έργου αλλά και η έκδοσή του. Παράλληλα στην Κρήτη, η Ευαγγελία Φραγκάκη ασχολείται με την Κρητική φορεσιά. Ακολούθησε η Ιωάννα Παπαντωνίου ιδρύτρια του Πελοποννησιακού Ιδρύματος με σημαντικό έργο γενικά στην ενδυματολογία.

Αυτές τις προσπάθειες των ερευνητών κατέγραψα κι εγώ ελπίζοντας να μη παρερμήνευσα τα δικά τους σημάδια και κατανοώντας τον κόπο τους για πλήρη και σωστή καταγραφή των πολλών και διαφορετικών μορφών των τοπικών ενδυμασιών. Καμία από τις αυθεντικές φορεσιές του κάθε τόπου με τα ιδιαίτερα κεντήματα, τα κοσμήματα και τον τρόπο ένδυσης δεν είναι εύκολο να αναπαραχθεί είτε γιατί χάνεται σιγά σιγά η τεχνογνωσία είτε γιατί το κόστος είναι πολύ υψηλό. Και όσα δεν ακολούθησαν το μονόδρομο της φθοράς, όσα δεν τεμαχίστηκαν για να γίνουν κάδρα ή μαξιλαράκια του καναπέ, αποτελούν μέρος των οικογενειακών κειμηλίων ή είναι αρχειοθετημένα και τοποθετημένα στις αποθήκες των λαογραφικών συλλογών. Αυτό το τελευταίο μαζί με την

51 ΜΑΡΙΑ ΑΧ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ. Το σαλβάρι στη γυναικεία ενδυμασία της Λέσβου. Εθνογραφικά τόμος 7 σελ. 120 Π.Α.Ι. Ναύπλιο 1989.

52 ΠΟΠΗ ΖΩΡΑ. Κεντήματα και κοσμήματα της ελληνικής φορεσιάς. Σελ. 15. Μουσείο ελληνικής λαϊκής τέχνης. Αθήνα 1981.

γνώση της Ιστορίας μας αλλά και της παράδοσής μας ως Έθνος μπορεί να τα διασώσει από την οικονομική εκμετάλλευση των ημερών μας.⁵³

53 ΠΟΠΗ ΖΩΡΑ. Κεντήματα και κοσμήματα της ελληνικής φορεσιάς. Σελ. 32. Μουσείο ελληνικής λαϊκής τέχνης. Αθήνα 1981.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005.
2. Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005.
3. Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Κοσμήματα της ελληνικής παραδοσιακής φορεσιάς 18ος – 19ος αιώνας. Αθήνα 1999.
4. Συλλογή Κώστα και Δέσποινας Κούτσικα. Τα χαρακτηριστικά της Χίου. Τόμος Α'. Οι ενδυμασίες. Εκδόσεις Ακρίτας 1994.
5. Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Εθνογραφικά. Τόμος 4ος – 5ος. Ναύπλιο 1983-1985.
6. Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Εθνογραφικά. Αφιέρωμα στην ενδυματολογία. Τόμος 7ος . Ναύπλιο 1989.
7. Ευαγγελία Φραγκάκη. Η λαϊκή τέχνη της Κρήτης 1 – ανδρική φορεσιά. Αθήνα 1960.
8. Μαρία Μιχαήλ – Δέδε. Η φορεσιά της Μεσογείτισσας 1800 – 1930. Εκδόσεις Μπογιάτη 1981.
9. Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας. Ενδυματολογικά /1 . Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000.
10. Ioanna Papantoniou. Greek costumes. Peloponnesian Folklore Foundation. Nafplion 1991.
11. Υπουργείο πολιτισμού και επιστημών – Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Η ελληνική γυναικεία φορεσιά και το κόσμημα άλλοτε και τώρα. Αθήνα 1985.

12. Πόπη Ζώρα. Κεντήματα και κοσμήματα της ελληνικής φορεσιάς. Υπουργείο πολιτισμού και επιστημών - μουσείο ελληνικής λαϊκής τέχνης. Αθήνα 1981.
13. Αγγελική Χατζημιχάλη. Η ελληνική λαϊκή φορεσιά. Τόμος 1ος. Μουσείο Μπενάκη 1977.
14. Αγγελική Χατζημιχάλη. Η ελληνική λαϊκή φορεσιά. Τόμος 2ος. Μουσείο Μπενάκη 1983.
15. Γεώργιος Σάκαρης. Ιστορία των Κυδωνιών. Αθήνα 1920.
16. National Geographic. Ιστορικό λεύκωμα. Πόντος ο ποντιακός Ελληνισμός.

Ιστοσελίδες.

1. <http://deredakis.blogspot.com>. Νίκος Δερεδάκης. Η παραδοσιακή κρητική φορεσιά.
2. <http://sarakatsani-folk-museum.gr/index.php?page=3>
3. <http://ellas2.wordpress.com/2009/07/13>
4. <http://www.anogialand.gr>
5. <http://www.digenis-rodos.comyr.com>
6. www.lykeionellinidon.gr

Φωτογραφίες.

1. Τανάγρα.

- Οι φωτογραφίες 1 και 6 προέρχονται από τη ψηφιακή συλλογή του Λυκείου Ελληνίδων Αθηνών.
- Οι φωτογραφίες 2, 3, 4 και 5 προέρχονται από βιβλίο της κας Αγγελικής Χατζημιχάλη. Η ελληνική λαϊκή φορεσιά. Τόμος 1ος. Μουσείο Μπενάκη 1977.

2. Σαρακατσάνοι.

- Η φωτογραφία της αρχικής σελίδας προέρχεται από το βιβλίο της κας Ιωάννα Παπαντωνίου. Greek costumes. Peloponnesian Folklore Foundation. Nafplion 1991.
- Οι φωτογραφίες 1, 2, 3 και 4 προέρχονται από το βιβλίο της κας Αγγελικής Χατζημιχάλη. Η ελληνική λαϊκή φορεσιά. Τόμος 1ος. Μουσείο Μπενάκη 1977.

3. Ρουμλούκι.

- Η φωτογραφία της αρχικής σελίδας προέρχεται από το βιβλίο "Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005".
- Οι φωτογραφίες 1, 4, 5, 6, 7 και 8 προέρχονται από το βιβλίο της κας Αγγελικής Χατζημιχάλη. Η ελληνική λαϊκή φορεσιά. Τόμος 2ος. Μουσείο Μπενάκη 1983.
- Οι φωτογραφίες 2 και 3 προέρχονται από τη ψηφιακή συλλογή του Λυκείου Ελληνίδων Αθηνών.

4. Πόντος.

- Η φωτογραφία της αρχικής σελίδας και η εικόνα 2 προέρχονται από το βιβλίο "Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005".
- Η εικόνες 1, 3 και 4 προέρχονται από τη ψηφιακή συλλογή του Λυκείου Ελληνίδων Αθηνών.

5. Λέσβος.

- Οι εικόνες της αρχικής σελίδας προέρχονται από το βιβλίο "Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας. Ενδυματολογικά /1 . Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000".

Πτυχιική Καρότση Β. Ειρήνης

- Οι εικόνες 1, 2, 3 και 4 προέρχονται από το βιβλίο “Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Εθνογραφικά. Αφιέρωμα στην ενδυματολογία. Τόμος 7ος το σαλβάρι στη γυναικεία ενδυμασία της Λέσβου. Μαρία Αναγνωστοπούλου. Ναύπλιο 1989”.
- Οι εικόνες 5, 6 και 7 προέρχονται από τη ψηφιακή συλλογή του Λυκείου Ελληνίδων Αθηνών.

6. Κάλυμνος.

- Η εικόνα της αρχικής σελίδας προέρχεται από το βιβλίο “Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005”.
- Οι εικόνες 1, 2, 6 και 7 προέρχονται από τη ψηφιακή συλλογή του Λυκείου Ελληνίδων Αθηνών.
- Οι εικόνες 3, 4 και 5 προέρχονται από το βιβλίο της κας Αγγελικής Χατζημιχάλη. Η ελληνική λαϊκή φορεσιά. Τόμος 2ος. Μουσείο Μπενάκη 1983.

7. Καστελλόριζο.

- Η εικόνα της αρχικής σελίδας προέρχεται από το βιβλίο “Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005”.
- Οι εικόνες 1, 4 και 5 προέρχονται από το βιβλίο της κας Αγγελικής Χατζημιχάλη. Η ελληνική λαϊκή φορεσιά. Τόμος 2ος. Μουσείο Μπενάκη 1983.
- Οι εικόνες 2 και 3 προέρχονται από το βιβλίο “Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Εθνογραφικά. Τόμος 4ος – 5ος. Ναύπλιο 1983-1985”.
- Οι εικόνες 6 και 7 προέρχονται από τη ψηφιακή συλλογή του Λυκείου Ελληνίδων Αθηνών.

8. Κρήτη.

- Η εικόνα της αρχικής σελίδας προέρχεται από το βιβλίο “Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας. Ενδυματολογικά /1 . Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000”.
- Ανωγειανή φορεσιά
 1. Η εικόνα 1 προέρχεται από το βιβλίο “Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005”.

2. Οι εικόνες 2 και 3 προέρχονται από το βιβλίο “Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας. Ενδυματολογικά /1 . Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000”.

- Σφακιανή φορεσιά

1. Η εικόνα 3 προέρχεται από την ιστοσελίδα

<http://ellas2.wordpress.com/2009/07/13>

2. Οι εικόνες 1 και 2 προέρχονται από προσωπικό μου αρχείο.

- Κούδα.

1. Οι εικόνες 1,2 και 3 προέρχονται από την ιστοσελίδα

<http://deredakis.blogspot.com>. Νίκος Δερεδάκης. Η παραδοσιακή κρητική φορεσιά.

- Ανδρική φορεσιά

1. Η εικόνα 1 προέρχεται από τη ψηφιακή συλλογή του Λυκείου Ελληνίδων Αθηνών.

2. Η εικόνα 2 προέρχεται από το βιβλίο “Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005”.

3. Η εικόνα 3 προέρχεται από το φωτογραφικό αρχείο του μουσείου Μπενάκη της φωτογράφου Nelly

4. Η εικόνα 4 προέρχεται από το βιβλίο “Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας. Ενδυματολογικά /1 . Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000”.

9. Σαλαμίνα.

- Η εικόνα της αρχικής σελίδας και η εικόνα 4 προέρχονται από το βιβλίο “Ιστορική και εθνολογική εταιρεία της Ελλάδας. Ελληνικές φορεσιές. Αθήνα 2005”.

- Οι εικόνες 1, 2 και 3 προέρχονται από το βιβλίο “Πρακτικά 1ου κύκλου μαθημάτων του εθνικού αρχείου ελληνικής παραδοσιακής ενδυμασίας. Ενδυματολογικά /1 . Η γυναικεία φορεσιά της Σαλαμίνας στις αρχές του 20ου αιώνα. Νάνση Χαρμαντά. Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Ναύπλιο 2000”.

Σημείωση : Οι εικόνες των γραμματοσήμων που υπάρχουν στις διάφορες ενότητες έχουν εκδοθεί από το Ελληνικά Ταχυδρομεία και προέρχονται από το προσωπικό αρχείο του κου Κωνσταντίνου Παπαγιαννόπουλου.